ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ JEAN MONNET
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
JEAN MONNET EUROPEAN CENTRE OF EXCELLENCE
NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ ΚΑΤΟΧΩΝ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΟΙΚΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ ΑΙΤΟΥΝΤΩΝ ΔΙΕΘΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΛΑΙΩΝΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Γεωργιάδης Θ. Δημήτριος

Σκούρτη Χριστίνα

ΙΟΥΝΙΟΣ 2019

Copyright 2019

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ JEAN MONNET
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Κλεομένους 22Α, 106 75 Αθήνα
Τηλ. 210 7220508 Fax: 210 3617711
Email: jmcenter-athens@pspa.uoa.gr, www.jmce.gr

All rights reserved

Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Jean Monnet δεν υιοθετεί πολιτικές ή άλλες θέσεις. Καταβάλλει, μάλιστα, προσπάθεια να παρουσιάζονται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται σε όλες τις εκδόσεις του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αριστείας Jean Monnet θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους ίδιους τους συγγραφείς και να μην θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Κέντρου, του Διοικητικού Συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Περιεχόμενα

Πρόλογος **4**

Κεφάλαιο 1ο: Θεωρητικό πλαίσιο **7**

Κοινωνικό κεφάλαιο και μετανάστευση 12

Η θεωρία των δυνατοτήτων 14

Κεφάλαιο 2ο: Ιστορική Αναδρομή **16**

Συνοπτική ιστορική διαδρομή. Βασικές Έννοιες. 16

Ευρωπαϊκό/ Ελληνικό Θεσμικό/ Διοικητικό Πλαίσιο Κοινωνικής Ένταξης για τη Μετανάστευση/ Προσφυγικές Ροές 24

Η περίπτωση της Ανοιχτής Δομής Φιλοξενίας του Ελαιώνα: Προενταξιακές διαδικασίες υποστήριξης. Πολιτικές ένταξης προσφύγων στην αγορά εργασίας μέσω της συμβουλευτικής και της εκπαίδευσης 34

Κεφάλαιο 3ο: Μεθοδολογία έρευνας **38**

Υλικά και εργαλεία συλλογής δεδομένων 38

Κεφάλαιο 4ο: Αποτελέσματα έρευνας **42**

Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος 42

Λόγοι Εγκατάλειψης της Χώρας Καταγωγής 47

Εργασιακή κατάσταση στη χώρα καταγωγής 49

Δυσκολίες Ένταξης 51

Προσδοκίες 56

Συμπεράσματα έρευνας 58

Επίλογος **60**

Βιβλιογραφικές Αναφορές **62**

Πρόλογος

Μέχρι το πρώτο μισό του 20ου αιώνα, η Ελλάδα αποτελούσε παραδοσιακά χώρα αποστολής μεταναστών προς υπερπόντιες χώρες και, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών/μεταναστριών, εξέλιξη η οποία αντανακλά τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας καθώς και των συνθηκών διαβίωσης και η οποία επηρεάστηκε από την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Τα πρώτα μεταναστευτικά ρεύματα στα τέλη της δεκαετίας του 1980 προέρχονταν κυρίως από τα γειτονικά κράτη των Βαλκανίων και τα κράτη της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ., στα οποία υπήρχε ελληνική διασπορά, κυρίως ως αποτέλεσμα εμφύλιων συρράξεων.

Η ροή μεταναστών/μεταναστριών βρήκε τη χώρα απροετοίμαστη και αμήχανη, καθώς ουδέποτε μέχρι τότε δεν είχε ασκήσει πολιτική προσέλκυσης στο έδαφός της. Αρχικά, υπήρξε υποδοχή και εν μέρει αποδοχή των μεταναστών οι οποίοι στην πλειοψηφία τους προέρχονταν από τη γειτονική Αλβανία. Οι κοινές πολιτισμικές αναφορές και η απασχόληση των μεταναστών/μεταναστριών σε τομείς της εθνικής οικονομίας στους οποίους υπήρχε έλλειψη εργατικού δυναμικού, λόγω της μετακίνησης των γηγενών εργαζομένων στον τομέα των υπηρεσιών και τη δυναμικότερη είσοδο στην αγορά εργασίας των γυναικών, δημιούργησε κατάλληλες συνθήκες για την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και συνέβαλε τόσο στην αναζωογόνηση του πρωτογενούς τομέα όσο και στη συνολικότερη συνεισφορά τους στην ανάπτυξη της χώρας.

Οι μετανάστες και οι μετανάστριες απασχολούνταν κυρίως στη γεωργία και την κτηνοτροφία, στις κατασκευές, τις υπηρεσίες καθαριότητας και σίτισης και προσέφεραν οικιακές υπηρεσίες, καθώς και παροχή φροντίδας σε παιδιά, αρρώστους και άτομα τρίτης ηλικίας. Η απασχόλησή τους ήταν συμπληρωματική των γηγενών και ευνοούσε τις συνθήκες ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, λόγω των

χαμηλών – σε σχέση με τον γηγενή πληθυσμό – αμοιβών τους. Η συμβατότητα αυτή αφορούσε και άλλους βαλκανικούς πληθυσμούς, πριν από την ένταξη των χωρών τους στην Ε.Ε., τους μετανάστες από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. καθώς και τους παλιννοστούντες ελληνικής καταγωγής.

Ο μικρός αριθμός μεταναστών/μεταναστριών από την Ασία (Φιλιππίνες, Σρι Λάνκα, Ινδονησία), από τη Βόρεια Αφρική και την Αίγυπτο, επίσης δεν έθετε ζητήματα, καθώς ήταν είτε γυναικεία κυρίως μετανάστευση (Ασία) που απασχολούνταν στον τομέα παροχής φροντίδας είτε ανδρική ανειδίκευτη ή χαμηλής εξειδίκευσης εργασία (Β. Αφρική).

Η παρουσία και η συνακόλουθη ανάγκη ένταξης των μεταναστών/μεταναστριών άρχισε να προβληματίζει την ελληνική πολιτεία την τελευταία δεκαετία για τρεις λόγους: Πρώτον, η αυξημένη ροή μεταναστών και μεταναστριών από χώρες της Ασίας (Πακιστάν, Μπανγκλαντές) και της Αφρικής με διαφορετικό πολιτισμικό προφίλ από εκείνο της χώρας υποδοχής και έλλειψη εξειδίκευσης στους τομείς της εθνικής οικονομίας που παρουσίαζαν έλλειμμα εργατικού δυναμικού, όπως η γεωργία, οι κατασκευές, οι οικιακές υπηρεσίες, κ.ά.. Δεύτερον, η ευρύτερη ευρωπαϊκή οικονομική κρίση, η οποία έχει οδηγήσει σε ύφεση την ελληνική οικονομία κατά την τελευταία δεκαετία και η οποία έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας, τη μείωση των δημοσίων δαπανών και επενδύσεων, την έλλειψη εθνικού προϋπολογισμού για δράσεις ένταξης τόσο για τον παλιό όσο και για τον νεοεισερχόμενο μεταναστευτικό πληθυσμό. Και τρίτον, η συνεχιζόμενη μαζική μετακίνηση προς την Ελλάδα και την Ευρώπη, από τα τέλη του 2014 έως και σήμερα, ατόμων τα οποία αιτούνται διεθνούς προστασίας και τα οποία διαφεύγουν πολέμου ή εμφυλίων συρράξεων στη χώρα τους και συγκεκριμένα τη Συρία, το Αφγανιστάν και το Ιράκ.[1]

Από τα παραπάνω μπορούμε βάσιμα να αντιληφθούμε πως η μετανάστευση είναι ένα διαχρονικό φαινόμενο, μια ανθρώπινη κατάσταση που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ιστορικής εμπειρίας και του πολιτισμού των λαών σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Παλαιότερα, η μετακίνηση των πληθυσμών γινόταν μετά από πολέμους και

[1] ΥΜΕΠΟ, (2019). *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη,* Κείμενο σε δημόσια Διαβούλευση, (Διαθέσιμο on line: http://www.opengov.gr/immigration/?p=795 προσπελάστηκε: 16/01/2019).

φυσικές καταστροφές. Σήμερα, αποτελεί πια βασικό συστατικό της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, αφού τα κίνητρα της μετακίνησης σε άλλες χώρες είναι, για τη μεγάλη πλειονότητα των μεταναστών, οικονομικά.

Σκοπός της παρούσας εργασίας, η οποία εκπονείται στα πλαίσια του εκπαιδευτικού σεμιναρίου με τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Διαχείριση του Μεταναστευτικού στην Ανατολική Μεσόγειο: Η ΕΕ, η Τουρκία και η Ελλάδα» από το Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας *Jean Monnet* του Πανεπιστημίου Αθηνών, είναι η διερεύνηση των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών αναγκών για επιμόρφωση των κατόχων διεθνούς προστασίας οι οποίοι διαμένουν στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα Αττικής.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια αποσαφήνιση του θεωρητικού πλαισίου της έρευνας, το οποίο στηρίζεται στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια μικρή ιστορική αναδρομή σχετικά με την προσφυγική κρίση του ξέσπασε το 2015 στην Ελλάδα.

Στο τρίτο κεφάλαιο καταγράφεται η μεθοδολογία έρευνας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αποτυπώνονται τα αποτελέσματα αυτής και στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται μια σύνοψη των συμπερασμάτων της έρευνας.

Κεφάλαιο 1ο: Θεωρητικό πλαίσιο

Θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και μετανάστευση

Ως γνωστό, η μετανάστευση Θεωρείται απώλεια ανθρώπινου κεφαλαίου για τις χώρες που εξάγουν ανθρώπινο δυναμικό υπό την έννοια ότι καλύπτουν το κόστος «δημιουργίας» του εργατικού δυναμικού που μεταναστεύει. Η άποψη αυτή όμως εγείρει μια σειρά από ερωτήματα. Καταρχήν, το εργατικό δυναμικό είχε εργασία πριν μεταναστεύσει; Κατά δεύτερον, η παραγωγικότητα του ατόμου προορίζεται να ωφελήσει το ίδιο ή τη χώρα του; Και το τρίτο ερώτημα είναι εάν και κατά πόσο η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου μπορεί να εφαρμοστεί στις αναπτυσσόμενες οικονομίες;

Όπως μπορούμε να αντιληφθούμε εκ πρώτης όψεως οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα εγείρουν μια μεγάλη θεωρητική συζήτηση. Υπάρχουν δύο αντικρουόμενες απόψεις σχετικά με το υπό διαπραγμάτευση θέμα. Σύμφωνα με την πρώτη, αφού το εργατικό δυναμικό υπάρχει έτσι κι αλλιώς, το κόστος «δημιουργίας» του, κατά το παρελθόν, δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν αυτό μεταναστεύει. Σύμφωνα με τη δεύτερη, το συνολικό κόστος ενός ατόμου να μεγαλώσει και να μορφωθεί μέχρι να φτάσει στην ηλικία που θα αρχίσει να εργάζεται πρέπει να ληφθεί υπόψη ως επιβάρυνση για το εισόδημα μιας χώρας.[2]

Η άποψη πως υπάρχει μεγάλη σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την οικονομική ανάπτυξη μας χώρας είναι σχετικά πολύ παλιά. Από την εποχή του Πλάτωνα η εκπαίδευση αποτελεί επένδυση και βασική υποχρέωση της κοινωνίας, διότι τελικά θα αποβεί προς όφελός της. Στη συνέχεια ο Adam Smith, είναι ο πρώτος από τους κλασικούς που αναγνώρισε πως η εκπαίδευση αποτελεί μια επενδυτική διαδικασία.[3] Μελέτες τα τελευταία χρόνια έχουν δείξει ότι η μετανάστευση αποτελεί και αυτή μια

[2] Χριστοδούλου, Δ. Νίκας, Χ. (2012) *Η Διεθνής Οικονομική στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης,* Αθήνα: Επίκεντρο, σελ. 186.

[3] Παπαγεωργίου, Π.Π. Χατζηδήμα, Σ.Χ. (2003). *Εισαγωγή στην Οικονομική των Ανθρώπινων Πόρων και της Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Σταμούλης, σελ. 15.

μορφή επένδυσης. Η εκπαίδευση, με τη σειρά της, αποτελεί μια ένδειξη για το επίπεδο ικανοτήτων του κάθε μετανάστη. Δηλαδή όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο πιο ικανός θεωρείται ο μετανάστης και τόσο πιο υψηλός αναμένεται να είναι και ο μισθός που θα λαμβάνει από την απασχόλησή του στην αγορά εργασίας στη χώρα υποδοχής.[4]

Βασικός εκφραστής της θεωρίας περί επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο είναι ο Th. Schultz η οποία έγινε ιδιαίτερα σημαντική στη δεκαετία του 1960. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή βασική πηγή πλούτου για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας δεν είναι το γνωστό υλικό κεφάλαιο (ευφορία γης, το υπέδαφος της κλπ) αλλά το λεγόμενο ανθρώπινο κεφάλαιο. Η Θεωρία αυτή παίρνει ως βάση το άτομο και θέτει ως αρχή πως κάθε άτομο επιθυμεί να αυξήσει τα εισοδήματά του. Επενδύει, λοιπόν, στον εαυτό του (στην εκπαίδευσή του, στην υγεία του, στην περίπτωση μας, στη μετανάστευσή του εσωτερική ή εξωτερική με σκοπό την εύρεση ευκαιριών για εργασία και κατά συνέπεια μια καλύτερη ποιότητα ζωής). Ο Schultz, θεωρεί ότι το πιο ουσιώδες χαρακτηριστικό του οικονομικού συστήματος είναι η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου, το οποίο έχει τρεις διακεκριμένες ιδιότητες: α) είναι ενσωματωμένο στον άνθρωπο, β) είναι κεφάλαιο, γιατί αποτελεί πηγή μελλοντικών ικανοποιήσεων και γ) δεν είναι δυνατό να διαχωριστεί από το άτομο το οποίο το κατέχει.[5]

Η Θεωρία των αναγκών και μετανάστευση

Η μετανάστευση αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο διαφοροποιείται από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή κατασκευάζοντας παράλληλα και τις ιδιαίτερες στάσεις του πληθυσμού απέναντι στους μετανάστες. Στο πλαίσιο των

---

[4] Καραμανλή, Θ. (2008). *Η Επίδραση της Μετανάστευσης στην Εκπαίδευση και την Αγορά Εργασίας στην Ελλάδα,* Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, σελ. 44-45.

[5] Αθανασούλα – Ρέππα, Α. Ηλιοφώτου, Μ. & Γιαβρίμης, Π. (2015) "Η εκπαίδευση και το ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο ως παράγοντες που συντελούν στην αποτελεσματικότητα του ανθρώπινου δυναμικού και στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας"**.** (Διαθέσιμο on line: http://cretaadulteduc.gr/blog/?p=798 προσπελάστηκε, 10/12/2018)

δυτικών κοινωνιών, η μετανάστευση αντιμετωπίστηκε αρχικά ως μια φυσιολογική μετακίνηση του πληθυσμού από ένα τμήμα της χώρας ή του κόσμου σε κάποιο άλλο, προκειμένου τα άτομα να αναζητήσουν καλύτερη τύχη και νέες ευκαιρίες και αντιμετωπίστηκε ως μια εκδήλωση της ανθρώπινης φύσης, η οποία αναζητά το νέο, το καινούργιο. Η φυσιολογική αυτή έκφραση της ανθρώπινης συμπεριφοράς νομιμοποιήθηκε από τις ανάγκες του οικονομικοκοινωνικού συστήματος, εφόσον η μετακίνηση του πληθυσμού παρείχε τη δυνατότητα για εξεύρεση των αναγκαίων εργατικών χεριών μειώνοντας το κόστος παραγωγής. Δηλαδή, χρησιμοποιήθηκε για την εξυπηρέτηση των ευρύτερων οικονομικών, κοινωνικών και ιδεολογικών αναγκών των πρώτων βιομηχανικών κοινωνιών, συντείνοντας στην αύξηση του κέρδους διαμέσου της μείωσης του κόστους παραγωγής.[6]

Στις μέρες μας, ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων που μετακινούνται από χώρα σε χώρα είναι μετανάστες, οι οποίοι αναζητούν ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτούς και τις οικογένειες τους, ασφάλεια και αυτοπραγμάτωση.

Η ανάγκη για εργασία αποτελεί μια από τις βασικότερες αιτίες μετανάστευσης. Μια ακόμα βασική κοινωνική ανάγκη αποτελεί η ανάγκη για εκπαίδευση και τέλος η ανάγκη για υγειονομική περίθαλψη.

Σε θεωρητικό επίπεδο ο πρώτος που μίλησε για τις ανάγκες των ανθρώπων είναι ο Abraham Maslow.

Ο Maslow ξεκίνησε ως αυστηρός *μπιχεβιοριστής* όμως, άλλαξε ιδέες υπό την επίδραση της ψυχαναλυτικής και μορφολογικής θεωρίας. Ο Maslow διαμόρφωσε ένα σύστημα πολλαπλών κινήτρων, στο οποίο, οι ανάγκες κατατάσσονται ανάλογα με την ισχύ τους στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς. Η αυτοπραγμάτωση, βρίσκεται στα υψηλότερα ιεραρχικά σημεία και προϋποθέτει την ικανοποίηση άλλων θεμελιωδέστερων αναγκών.[7] Ο Maslow εντόπισε, την «αδηφάγο» ανάγκη του ατόμου, για μια ιεράρχηση των αναγκών, η ικανοποίηση των οποίων, ενώ είναι

[6] Παραδεισάνου, Α. (χ.χ.). *Το φαινόμενο της Μετανάστευσης*, (Διαθέσιμο on line: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=1852 προσπελάστηκε 10/11/2018).

[7] Κωσταρίδου Ευκλείδη, Α. (1999). *Ψυχολογία των κινήτρων, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα,* σελ. 78-80.

εφικτή, δεν είναι και αυτοσκοπός, παρά μόνο εάν συμπληρώνεται κατά την κλιμάκωσή της από τον ύπατο ανθρώπινο στόχο, της αυτοπραγμάτωσης.[8]

Όλες οι θεμελιώδεις ανάγκες είναι εγγενείς, βιολογικής προέλευσης, αλλά οι συμπεριφορές που συνδέονται με αυτές είναι μαθημένες. Για να μαθευτεί μια συμπεριφορά, πρέπει να προσφέρει ικανοποίηση σε μια βασική ανάγκη. Σε αυτό το σχήμα, η έννοια της βασικής ανάγκης τοποθετείται μεταξύ των ενστίκτων και των μαθημένων κινήτρων, που τονίζουν τις περιβαλλοντικές επιδράσεις. Για το λόγο αυτό, ο Maslow, ονομάζει τις βασικές ανάγκες ενστικτοειδείς, γιατί είναι καθολικές στο ανθρώπινο είδος και βιολογικά δοσμένες, αλλά με πολύ περιορισμένη ενστικτώδη φύση, ώστε να είναι δυνατό να τροποποιούνται ή να αναστέλλονται από το περιβάλλον.

Οι βασικές ανάγκες δεν παρωθούν το άτομο σε ορισμένους συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς αλλά και στην επιλογή μιας σειράς συμπεριφορών που ικανοποιούν την κάθε ανάγκη ειδικά. Οι βασικές ανάγκες έχουν πέντε χαρακτηριστικά: (1) Αποτυχία στην ικανοποίηση μιας βασικής ανάγκης οδηγεί σε δυσλειτουργία είτε φυσιολογική είτε ψυχολογικά. (2) Αποκατάσταση της έλλειψης ικανοποίησης θεραπεύει τη δυσλειτουργία. (3) Η συνεχιζόμενη ικανοποίηση προλαβαίνει τη δυσλειτουργία και επιφέρει υγεία και αύξηση. (4) Σε ορισμένες περιστάσεις, όπου είναι δυνατή η ελεύθερη επιλογή, η ικανοποίηση μιας ανάγκης προτιμάται από την ικανοποίηση μιας άλλης. (5) Η παρατεταμένη ικανοποίηση μιας βασικής ανάγκης περιορίζει τις απαιτήσεις της.

Με κριτήριο τα παραπάνω χαρακτηριστικά, ο Maslow διαχώρισε πέντε μεγάλες ομάδες βασικών αναγκών: τις φυσιολογικές ανάγκες, τις ανάγκες για ασφάλεια, τις ανάγκες για κατοχή και αγάπη, τις ανάγκες για εκτίμηση και την ανάγκη για αυτοπραγμάτωση.

Η ιεράρχηση των αναγκών στηρίζεται στην ισχύ τους, στη σειρά ανάπτυξής τους κατά τη διάρκεια της ζωής, στη σειρά εμφάνισής τους στην εξελικτική κλίμακα και τέλος, στο βαθμό στον οποίο πρέπει να ικανοποιηθεί η ανάγκη για να επιβιώσει το άτομο.

---

[8] Παλαιολόγου, Α. Μ. (2001). *Προσανατολισμοί κλινικής Ψυχολογίας,* Αθήνα: ελληνικά γράμματα, σελ. 413.

Τα χαρακτηριστικά της κλίμακας των αναγκών είναι ότι, από τη βάση προς τα επάνω προχωρούμε από τις ισχυρότερες προς τις λιγότερο ισχυρές. Η δράση μιας ανώτερης κλίμακας εκδηλώνεται όταν ικανοποιηθεί για αρκετό καιρό η προηγούμενή της στην κλίμακα. Οι φυσιολογικές ανάγκες είναι καθαρά βιολογικές, κι αποτελούν το υπόβαθρο για την εκδήλωση οποιασδήποτε ανώτερης ανάγκης. Όλες οι ανάγκες, που βρίσκονται πάνω από τις φυσιολογικές είναι ψυχολογικές.

Οι ανάγκες για ασφάλεια, περιλαμβάνουν την ανάγκη για σταθερότητα, εξάρτηση, προστασία, ελευθερία από φόβο και άγχος, επιθυμία για δομή και τάξη κ.α.. Οι ανάγκες αυτές είναι ιδιαίτερα ισχυρές κατά την παιδική ηλικία. Η επιμονή τους κατά την ενηλικίωση βρίσκεται σε συνάρτηση προς υπάρχουσες νευρώσεις.

Οι ανάγκες για κατοχή και αγάπη, οδηγούν το άτομο στην επιδίωξη σχέσεων στοργής, με άλλους και περιλαμβάνουν το να δίνεις και να παίρνεις αγάπη. Ματαίωση αυτών των αναγκών προκαλεί αισθήματα απόρριψης, μοναξιάς, έλλειψης φίλων.

Οι ανάγκες για εκτίμηση, συμπεριλαμβανομένων την αυτοεκτίμηση και την εκτίμηση από τους άλλους. Η πρώτη περιλαμβάνει ανάγκες για θέση status αναγνώριση, προσοχή, θετική αξιολόγηση. Η αποστέρησή τους οδηγεί σε αισθήματα κατωτερότητας και απελπισίας και μπορεί με τον καιρό να οδηγήσει σε νευρώσεις.

Η ικανοποίηση όλων των προηγούμενων αναγκών δίνει το έναυσμα για την εκδήλωση της ανάγκης για αυτοπραγμάτωση. Σε αυτό το επίπεδο οι διαφορές μεταξύ των ατόμων είναι πολύ έντονες.[9]

Σύμφωνα με τον Maslow, «η κατάκτησή της αυτοπραγμάτωσης, δεν προαποκλείει την αναγκαιότητα μέριμνας για τις από καιρού σε καιρό, νέες ελλείψεις στα προηγούμενα επίπεδα, υπόσχεται, όμως, αποσφράγιση του φαινομενικού φαύλου κύκλου της εμπαγίδευσης στη ρουτίνα μιας καθημερινότητας, που παύει πλέον να καθορίζει, όπως είθισται για τους πολλούς, προβάλλοντας προβλήματα προς σύγχυση και αποπροσανατολισμό, φθάνοντας να καθορίζεται από το αυτοπραγματωμένο άτομο, ως ενεργητικού δρομέα της ζωής του, λόγω ακριβώς της εγγενούς

[9] Κωσταρίδου Ευκλείδη, Α. (1999). *Ό.π.*, σελ. 78-80.

ενδυνάμωσης που προκύπτει μέσα από τις υψηλόπνευστες ποιότητες του πέμπτου επιπέδου στην πυραμίδα».[10]

Για τον Maslow το αυτοπραγματωμένο άτομο είναι σε θέση: Να αντιλαμβάνεται με ακρίβεια την πραγματικότητα. Να αποδέχεται αβίαστα τον εαυτό, τους άλλους και τη φύση. Να διακρίνεται από αυθορμητισμό, απλότητα και φυσικότητα. Να εστιάζει στην αναζήτηση πραγματικών λύσεων σε προβλήματα και όχι στον εγωκεντρισμό. Να αρέσκεται στην ιδιωτικότητα και να απολαμβάνει τον εαυτό του όταν δεν βρίσκεται με τρίτους. Να βρίσκεται σε ετοιμότητα αναγνώρισης των απολαύσεων της ζωής. Να επιδεικνύει άσβεστο κοινωνικό ενδιαφέρον σε πορεία ταύτισης με την ανθρωπότητα. Να βιώνει εκλεκτικά σχέσεις εμβάθυνσης με τους άλλους. Να διέπεται από βαθιά δημοκρατικά πιστεύω και υψηλό ηθικό φρόνημα. Να επιδίδεται σε δημιουργικές δραστηριότητες, ιδίως διαχείρισης της ζωής του. Να προβάλλει σθεναρή αντίσταση σε κάθε άκριτη αφομοίωσή του από νόρμες και να εντρυφεί στην απόλαυση μυστικών κορυφαίων εμπειριών. [11]

Κοινωνικό κεφάλαιο και μετανάστευση

Η συστηματική διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στο κοινωνικό κεφάλαιο και τη μετανάστευση έχει εγείρει εδώ και μια εικοσαετία μια μεγάλη επιστημονική συζήτηση σε επίπεδο κοινωνιολογικό, πολιτικό και οικονομικό. Οι κοινωνιολόγοι μελέτησαν μικρο και μακροκοινωνιολογικά, την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, προσεγγίζοντάς το από την οπτική των κοινωνικών αξιών των σχέσεων και των κανόνων.[12]

Το κοινωνικό κεφάλαιο, κεφάλαιο κοσμικών σχέσεων, για τον Bourdieu, είναι αυτό που η συνηθισμένη γλώσσα ονομάζει «σχέσεις». Οι σχέσεις αυτές συνιστούν για τον

---

[10] Βλ. αναλυτικότερα: Maslow, A. H. (1987). *Motivation and personality,* N.Y.: Harper – Row.

[11] Παλαιολόγου, Α. Μ. (2001). *Ό.π.*, σελ. 416-417.

[12] Κόντης, Α. (2009). "Κοινωνικό Κεφάλαιο και Ενσωμάτωση Μεταναστών", στο *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών* (Κόντης, Α. επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 223-254.

κάτοχό τους ένα κεφάλαιο αξιοπρέπειας και υπόληψης και μπορούν να χρησιμεύσουν ως «στηρίγματα», μέσα από τα οποία εξασφαλίζεται η εμπιστοσύνη της καλής κοινωνίας και από κει η πελατεία της.

Σύμφωνα με τον Bourdieu, το κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται ως το δίκτυο των «μόνιμων» και «χρήσιμων» σχέσεων του καθενός που δημιουργούν «ασθενείς» δεσμούς εμπιστοσύνης και κοινών αξιών, πέρα από οικογενειακούς και συγγενικούς και δεσμούς και που ταυτόχρονα δημιουργούν πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους.[13]

Για τον Bourdieu ο κατεξοχήν τόπος της συσσώρευσης και της μεταβίβασης του κοινωνικού κεφαλαίου είναι η οικογένεια. Ο συγκεκριμένος τύπος κεφαλαίου συσσωρεύεται, μεταβιβάζεται, αναπαραγάγεται και μετασχηματίζεται σε οικονομικό κεφάλαιο ή και αντίστροφα. Το κοινωνικό κεφάλαιο συνδέεται με την κυρίαρχη τάξη και επιτρέπει να μεγιστοποιείται η οικονομική και η συμβολική απόδοση των σχολικών τίτλων αυτής της τάξης στην αγορά εργασίας.[14]

Από οικονομική άποψη τώρα, το κοινωνικό κεφάλαιο θεωρείται ως παραγωγικός συντελεστής σε μακρο οικονομικό επίπεδο και ως επένδυση σε μικρο-οικονομικό επίπεδο.

Από την επισκόπηση της πλούσιας βιβλιογραφίας ως προς το διαπραγμάτευση θέμα φαίνεται να υπάρχει μια θετική συσχέτιση ανάμεσα στο κοινωνικό κεφάλαιο και την ένταξη των μεταναστών.

Για τους μετανάστες ως κοινωνικό κεφάλαιο ορίζεται η ικανότητα πρόσκτησης οφέλους από τη συμμετοχή τους σε κοινωνικά δίκτυα και δομές. Κατ' επέκταση κοινωνικό κεφάλαιο είναι το θεσμικό πλαίσιο και το αξιακό σύστημα μιας κοινωνίας. Από το συνδυασμό αυτών των δύο διαστάσεων του κοινωνικού κεφαλαίου σχηματίζονται τρεις τύποι ή τρεις εκφάνσεις του: κοινωνικό κεφάλαιο δεσμού (bonding) κοινωνικό κεφάλαιο γεφύρωσης (bridging) και κοινωνικό κεφάλαιο σύνδεσης (linking).

Ως κοινωνικό κεφάλαιο δεσμού ορίζονται ομοειδή κοινωνικά δίκτυα συνήθως με

[13] Νικολόπουλος, Τ. Καπογιάννης, Δ. (2013). *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία: Το Μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας,* Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 104.

[14] Πατερέκα, Χ. (1986). *Βασικές Έννοιες των Pierre Bourdieu και Jean – Claude Passeron σε θέματα Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, σελ. 51-53.

κλειστό αριθμό μελών, τα οποία προάγουν τα συμφέροντα των μελών τους. Ως κοινωνικό κεφάλαιο γεφύρωσης ορίζονται μη ομοειδή κοινωνικά δίκτυα, συνήθως με ανοικτό αριθμό μελών, τα οποία προάγουν ομαδικά ή συλλογικά συμφέροντα. Ως κοινωνικό κεφάλαιο σύνδεσης ορίζονται δίκτυα κάθετων/ιεραρχικών και πολιτειακών σχέσεων.

Έρευνες έχουν δείξει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο συμβάλλει άμεσα στη γρήγορη και ομαλή ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας υποδοχής και έμμεσα στην οικονομική της ανάπτυξη. Αυτό συμβαίνει με την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των διαθέσιμων ανθρώπινων, και ευρύτερα οικονομικών, πόρων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο αυξάνεται η οικονομική αποτελεσματικότητα του διαθέσιμου ανθρώπινου κεφαλαίου και σε συλλογικό, το υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο επενεργεί θετικά στην εγχώρια οικονομική ανάπτυξη όχι απλώς ως πρόσθεση του ατομικού ανθρώπινου κεφαλαίου των ατόμων της χώρας αλλά πολλαπλασιαστικά. Επίσης, η υψηλή διαθεσιμότητα σε κοινωνικό κεφάλαιο συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη μέσω της συναινετικής διαδικασίας επιλογής κοινωνικών στόχων προτεραιοτήτων και στρατηγικών.[15]

Κλείνοντας, αυτό που θα πρέπει να τονίσουμε εδώ είναι ότι το κοινωνικό κεφάλαιο συσσωρεύεται και συμμετέχει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και των κοινωνικών ανισοτήτων.[16]

Η θεωρία των δυνατοτήτων

Μια ακόμα θεωρία η οποία σχετίζεται με τη μετανάστευση και τη μεταναστευτική πολιτική είναι η θεωρία των δυνατοτήτων (capabilities approach), η οποία ανήκει

[15] Κόντης, Α. (2009). "Κοινωνικό Κεφάλαιο και Ενσωμάτωση Μεταναστών", στο *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών* (Κόντης, Α. επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 223-254.

[16] Νικολόπουλος, Τ. Καπογιάννης, Δ. (2013). *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία: Το Μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας,* Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 104.

στις ισονομικές θεωρίες, οι οποίες έχουν ως στόχο τη διατύπωση προϋποθέσεων για την επίτευξη κοινωνικής δικαιοσύνης στη βάση της ισότητας. Στη μέχρι τώρα συζήτηση περί κοινωνικής δικαιοσύνης η ισότητα μεταξύ των ανθρώπων ήταν συνώνυμη της ίσης διανομής πρωταρχικών αγαθών. Ωστόσο υποστηρικτές της θεωρίας αυτής προτείνουν μια ασφαλέστερη μεταβλητή για να μπορέσει κάποιος να μετρήσει την ευημερία των ανθρώπων. Η μεταβλητή αυτή εμπεριέχει την έννοια της πραγματικής ελευθερίας, η οποία δεν μπορεί να γίνει κατανοητή απλά και μόνο ως βαθμός παρουσίας ή ακούσιου καταναγκασμού ή επέμβασης εκ μέρους τρίτων αλλά ως το εύρος των επιλογών που έχει ένα άτομο στο να αποφασίσει τι είδους ζωή θέλει να ζήσει. Το μέτρο είναι οι δυνατότητες, δηλαδή εκείνα τα επιτεύγματα του ατόμου τα οποία αποτελούν απόρροια πραγματικά ελεύθερης βούλησης και συνιστούν μια ζωή, την οποία το άτομο έχει λόγο να επιλέγει και να εκτιμά.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή υπάρχουν μια σειρά από βασικές ανθρώπινες δυνατότητες, οι οποίες αποτελούν τα στοιχειώδη κοινωνικά δικαιώματα. Αυτές είναι: (1) ζωή, (2) σωματική υγεία, (3) σωματική ακεραιότητα, (4) αισθήσεις, φαντασία, σκέψη, (5) έκφραση συναισθημάτων και συναισθηματική γενναιοδωρία, (6) επίγνωση του τι είναι καλό και δόκιμο, (7) δεσμοί με το κοινωνικό, (8) ενσυναίσθηση προσανατολισμένη στο περιβάλλον, (9) παιχνίδι, (10) έλεγχος του περιβάλλοντος.[17]

Επίσης, υπάρχουν μια σειρά και από άλλες θεμελιώδεις δυνατότητες, όπως η ικανότητα οι οποίες είναι η ικανότητα για βίωση της ζωής του ατόμου με αξιοπρέπεια, η παραγωγική ικανότητα και η ικανότητα για πολιτική δράση.[18]

Συνεπώς όταν ένας άνθρωπος δεν μπορεί να έχει αυτές τις δυνατότητες στη χώρα του αναγκάζεται να μεταναστεύσει, έτσι ώστε να έχει περισσότερες δυνατότητες για μια καλύτερη ποιότητα ζωής.

[17] Βλ. αναλυτικότερα: Nussbaum, M.C. (2000). *Women and Human Development,* Cambridge.

[18] Μπάρος, Β. Μανάφη, Γ. (2008). "Η Εφαρμογή της Θεωρίας των Δυνατοτήτων στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Μια νέα προοπτική στη βάση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης", στο *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Βηματισμοί για μια Αλλαγή στην Εκπαίδευση* (Γεωργογιάννης, Π. Επιμ.), Πάτρα: TYPOCENTER, σελ. 40-49.

Κεφάλαιο 2ο: Ιστορική Αναδρομή

Συνοπτική ιστορική διαδρομή. Βασικές Έννοιες.

Από τα προσφυγικά κύματα του 1922 στο μεταναστευτικό ρεύμα της δεκαετίας του ‘90 και στη συνέχεια την προσφυγική κρίση του 2015, η κοινωνική ένταξη των νέων «κατοίκων» στην Ελλάδα αποτελεί μια συνέχεια καλών προθέσεων, η οποία άλλοτε συνδέεται αποκλειστικά με την εκμάθηση της γλώσσας, την τεχνική εκπαίδευση και βασικές βιοτικές ανάγκες, άλλοτε περιγράφεται με σαφήνεια θεωρητικά αλλά χωρίς κανένα εφαρμοσμένο παρακολούθημα.

Άνευ αμφισβήτησης ο ορισμός του πρόσφυγα, αποτυπώνεται στο 14ο Άρθρο της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα[19], που αναφέρει ότι

1. Κάθε άτομο που καταδιώκεται έχει το δικαίωμα να ζητά άσυλο και του παρέχεται άσυλο σε άλλες χώρες.
2. Το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί κανείς να το επικαλεστεί, σε περίπτωση δίωξης για πραγματικό αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου ή για ενέργειες αντίθετες προς τους σκοπούς και τις αρχές του ΟΗΕ,

και είναι το προοίμιο του σαφώς πλέον διατυπωμένου και καθολικώς ισχύοντος ορισμού, όπως καταγράφεται στην Συνθήκη του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες “[20]: Η Συνθήκη ορίζει επιπλέον και τις υποχρεώσεις του κράτους υποδοχής, οι οποίες πέρα από την μη επαναπροώθηση, και την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών, είναι και η ίση αντιμετώπιση σε ζητήματα εκπαίδευσης, αναγνώρισης τίτλων σπουδών, επαγγελματικής αποκατάστασης, όπως ορίζεται στο 5 κεφάλαιο. Η συνθήκη ενσωματώνεται στο Εθνικό Δίκαιο της χώρας μας με νομοθετικό διάταγμα το 1959. [21]

Αντίθετα με τον ορισμό του Πρόσφυγα, για τον ορισμό του «Μετανάστη» σε διεθνές επίπεδο, δεν υπάρχει ένας οικουμενικά αποδεκτός προσδιορισμός της έννοιας του. Ο

---

19 ΟΗΕ, (1948). *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*.

20 ΟΗΕ, (1951). *Συνθήκη του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες*.

[21] Νομοθετικό Διάταγμα: *3989/1959 - ΦΕΚ 201/Α/26-9-1959*.

όρος συνήθως γίνεται κατανοητός, προκειμένου να καλύψει τις περιπτώσεις όπου η απόφαση για μετανάστευση λαμβάνεται ελεύθερα από το άτομο, δίχως την μεσολάβηση εξωγενών παραγόντων. Συνεπώς, αυτός ο όρος αναφέρεται στα άτομα και τα μέλη της οικογένειας που μετακινούνται σε μια άλλη χώρα ή περιοχή για να αναζητήσουν καλύτερες υλικές και κοινωνικές συνθήκες καθώς και για να βελτιώσουν το προσδόκιμο των ίδιων και των μελών των οικογενειών τους.[22]

Παρότι Πρόσφυγες και Μετανάστες, «αποτελούν δύο διαφορετικές νομικές και πολιτικές κατηγορίες πληθυσμών, στο κοινωνικό επίπεδο προκαλούν κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι ευρύτερες κοινωνικές ομάδες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τους αντιμετωπίζουν ως μία κοινωνική ομάδα, αλλά και οι ίδιοι αντιμετωπίζουν ως κύριο πρόβλημα από κοινού την κοινωνική τους ένταξη ή ενσωμάτωση σε μία δεδομένη και συγκεκριμένη κοινωνία».[23]

Κοινωνική ένταξη δεν σημαίνει μεταπήδηση από μια ομοιογενή μονάδα σε μια άλλη (επομένως διαφοροποιείται από τον όρο «αφομοίωση»)[24], αλλά μετάβαση από μια διάταξη ετερογένειας σε μια άλλη, από μια κατανομή ιδιοτήτων προς μια άλλη που συγκλίνει περισσότερο προς την κυρίαρχη κατανομή σε έναν πληθυσμό αναφορά[25].

Οι ορθόδοξοι, τουρκόφωνοι, στην πλειονότητά τους, κάτοικοι της κεντρικής και νότιας Μικράς Ασίας αναχώρησαν οργανωμένα κάτω από την εποπτεία της Διεθνούς Μικτής Επιτροπής από τον Οκτώβριο του 1923 έως το 1925. Στον Πόντο η έξοδος πήρε διαφορετική μορφή. Αν και οι παραλιακές περιοχές εκκενώθηκαν σύμφωνα με τους όρους της Σύμβασης της Ανταλλαγής, στις ορεινές περιοχές δημιουργήθηκε αντάρτικο κίνημα αντίστασης στη μοίρα του ξεριζωμού. Αρκετές κοινότητες, με την καθοδήγηση ένοπλών σωμάτων, έφυγαν προς τον Καύκασο ελπίζοντας στη σύντομη επιστροφή τους. Ο τρόπος και ο χρόνος αναχώρησης καθόρισαν το σχηματισμό δύο κατηγοριών προσφύγων. Στην πρώτη εντάσσονται αυτοί που εγκαταστάθηκαν στην

---

[22] IOM, (2009). *Γλωσσάριο για την Μετανάστευση*, IOM.

[23] Μπάγκαβος, Χ. Παπαδοπούλου, Δ. (χ.χ.). *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*, ΙΝΕ, Αθήνα

[24] Μπάγκαβος, Χ. Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

[25] Κοντιάδης Ξ., Παπαθεοδώρου Θ. (2007). *Η Μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση

Ελλάδα πριν από το 1922, οι κανονικά ανταλλαγέντες και οι κάτοικοι της Ανατολικής Θράκης, οι οποίοι μπόρεσαν να διασώσουν την κινητή περιουσία τους ή μέρος αυτής, σε αντίθεση με το μεγάλο ποσοστό εκείνων που έχασαν τα πάντα με την καταστροφή. Πέρα από αυτό, μεταξύ του πολυάριθμου προσφυγικού πληθυσμού υπήρχαν οικονομικές και κοινωνικές διακρίσεις, πολιτιστικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες, οι οποίες, ως ένα βαθμό, αμβλύνονταν από την κοινή μοίρα του ξεριζωμού. Για τον αριθμό των προσφύγων δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία εκτός από εκείνα της απογραφής του 1928, στην οποία καταγράφονται 1.221.849 πρόσφυγες (περιλαμβάνονται 117.633 προερχόμενοι από τη Βουλγαρία, Καύκασο και αλλού) και διακρίνονται σε 673.025 αστούς και 578.824 αγρότες. Ο διαχωρισμός έγινε με βάση τον τρόπο αποκατάστασής τους στην Ελλάδα και σε καμιά περίπτωση δεν δηλώνει το προηγούμενο επάγγελμα ή τον τόπο κατοικίας τους. Οι γυναίκες και τα παιδιά αποτελούσαν το μεγαλύτερο τμήμα του προσφυγικού πληθυσμού, καθώς πολλοί άνδρες εξοντώθηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν. Αν υπολογίσουμε το υψηλό ποσοστό θνησιμότητας λόγω των επιδημιών και των άθλιων συνθηκών διαβίωσης και το γεγονός της αναχώρησης πολλών προσφύγων σε άλλες χώρες, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι σαφώς μεγαλύτερος πληθυσμός φυγάδων ζήτησε καταφύγιο στο ελληνικό κράτος. Η χώρα με πληθυσμό μόλις πέντε εκατομμύρια κατοίκους, με κλονισμένη οικονομία και αποδιοργανωμένη κρατική μηχανή, βρέθηκε αντιμέτωπη με τα τεράστια προβλήματα τα οποία συνεπαγόταν η άφιξη τόσων εξαθλιωμένων ανθρώπων[26]. Το προσφυγικό ρεύμα του 1922 αντιμετωπίστηκε με μια σειρά παρεμβάσεων μέσω της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων για την κάλυψη στεγαστικών και βασικών βιοτικών αναγκών. Ο εκπρόσωπος της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών το 1924 δήλωνε χαρακτηριστικά: «Είμαστε αποφασισμένοι να διαθέσουμε το ποσόν του ενός εκατομμυρίου αγγλικών λιρών, το οποίο μας έχει χορηγηθεί ως τώρα για να αποδείξουμε πως αυτοί οι άνθρωποι μπορούν να στεγαστούν και να εγκατασταθούν και πώς αυτή η τεράστια συμφορά μπορεί να μετατραπεί σε ευλογία Θεού και αφενός να καταστήσει τους πρόσφυγες οικονομικά αυτάρκεις, αφετέρου να συμβάλει στην αύξηση της αγροτικής παραγωγής σε τέτοιο βαθμό, ώστε να γίνει και η Ελλάδα ένα

[26] Γιαννακόπουλος, Γ. (2001). "Το προσφυγικό ζήτημα", *Ιστορικά (Δημοσίευση στην* εφημερίδα Ελευθεροτυπία 30/08/2001).

κράτος αυτάρκες, το οποίο ύστερα από λίγα χρόνια δεν θα εξαρτάται πια από τις εισαγωγές[27]».

Η πρώτη μεγάλη περίοδος εισόδου μεταναστών στη χώρα που δεν μιλούν ελληνικά μεν, προέρχονται όμως από γειτνιάζουσα χώρα με παρόμοια πολιτιστικό υπόβαθρο είναι τα τέλη του 1990. «Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η Ελλάδα μετατρέπεται, σταδιακά, από χώρα εκροής σε χώρα εισροής μεταναστών. Όπως προκύπτει από την τελευταία απογραφή του 2011, οι μη έχοντες ελληνική υπηκοότητα κάτοικοί της αποτελούν, περίπου, το 10%του συνολικού πληθυσμού, ο οποίος αριθμεί 10.858.018 άτομα (ανανεωμένα στοιχεία από το 2015). Ενώ στην καταγραφή του 1981 οι αλλοδαποί αποτελούσαν λιγότερο από το 2% του συνολικού πληθυσμού (180.000 άτομα, εκ των οποίων 63% από τις πλέον ανεπτυγμένες χώρες), το 1991 ο πληθυσμός τους δεν μεταβάλλεται σημαντικά (αν και οι προερχόμενοι από τις πλέον ανεπτυγμένες χώρες αποτελούν λιγότερο από το 50% του συνόλου). Στην απογραφή του 2001, ωστόσο, ο αριθμός τους αυξάνεται κατακόρυφα, καθώς καταγράφονται 762.000 άτομα με διαφορετική από την ελληνική υπηκοότητα (7% του πληθυσμού της χώρας), ενώ στην τελευταία απογραφή του 2011, ο πληθυσμός των μη Ελλήνων υπηκόων ανέρχεται, πλέον, στις 912.000, όντας αυξημένος κατά 150 χιλιάδες άτομα σε σχέση με το 2001. Χαρακτηριστικά, η αύξηση του πληθυσμού της χώρας ανάμεσα στο 1991 και το 2011 αποδίδεται, σχεδόν αποκλειστικά, στην αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών. Όπως σημειώνουν διάφοροι ερευνητές, η μαζική είσοδος νέων, κυρίως, ατόμων με στόχο την αναζήτηση εργασίας συνέβαλε, εκτός των άλλων, στην επιβράδυνση της γήρανσης του πληθυσμού της Ελλάδας, στην αύξηση της γεννητικότητας και στην τόνωση της δημογραφικής δυναμικότητάς της. Σύμφωνα με τα δεδομένα της τελευταίας απογραφής του 2011 στην Ελλάδα καταγράφηκαν 480.804 Αλβανοί μετανάστες. Τις τελευταίες δεκαετίες οι Αλβανοί αποτελούν, σταθερά, τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα μεταναστών στην ελληνική επικράτεια. Μέχρι σήμερα η μετανάστευση των Αλβανών έχει παρουσιάσει δύο σημαντικές περιόδους αιχμής, κυρίως, ως αποτέλεσμα μεγάλων πολιτικών αλλαγών και/ή οξυμένων κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών αναταραχών στη γείτονα χώρα. Η πρώτη περίοδος μαζικής έλευσης καταγράφεται μετά την κατάρρευση του

[27] Κοντογιώργη, Ε.(1992). "Αγροτικές προσφυγικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία 1923-1930", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών,* Αθήνα, Τομ. 9, σελ. 54

κομμουνιστικού καθεστώτος, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν μεγάλος αριθμός Αλβανών (που αντιστοιχούσε συνολικά περίπου στο 1/5 του συνολικού πληθυσμού) μετανάστευσε στην Ελλάδα, την Ιταλία, τη Γερμανία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η δεύτερη περίοδος εξόδου από τη χώρα πραγματοποιείται μετά την κατάρρευση των οικονομικών πυραμίδων το 1997. Κατά παρόμοιο τρόπο και στο πλαίσιο των παραπάνω γεγονότων, ένας μεγάλος αριθμός Αλβανών μετακινείται σε διάφορες χώρες των Βαλκανίων. Παράλληλα, παρατηρείται εισροή Ελλήνων ομογενών από την Αλβανία, οι οποίοι καταχωρίζονται ως «Βορειοηπειρώτες». Πρόκειται για Αλβανούς πολίτες, οι περισσότεροι από τους οποίους εντάσσονται στα μέλη της ελληνικής εθνικής μειονότητας της νότιας Αλβανίας και οι οποίοι θεωρούνται ότι είναι ελληνικής εθνικότητας και αλβανικής υπηκοότητας. Από την πλευρά του ελληνικού κράτους αναγνωρίζονται ως ομογενείς

και φέρουν Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς. Υπολογίζονται, περίπου, στους 189.000»[28]. Η διαδικασία ένταξής τους πραγματοποιείται με προσπάθειες νομιμοποίησής τους, αλλά χωρίς ιδιαίτερες πολιτικές εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης.

Το προσφυγικό κύμα της περιόδου 2015-2018 πρωτοφανές στην ένταση, στον χαρακτήρα και στον ιδιάζοντα ρόλο των δικτύων στην κινητικότητά του, συμπίπτει στις διαδικασίες ένταξης με τις θητείες των υπουργών του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής. Οι θητείες συνιστούν και την σταδιοποίηση της έντασης των προσφυγικών ροών, των διαδικασιών υποδοχής και ταυτοποίησης και των προενταξιακών και ενταξιακών διαδικασιών.

Ειδικότερα ο Δημήτρης Βίτσας, Υπουργός Μεταναστευτικής Πολιτικής [1 Μαρτίου 2018 -] παραλαμβάνει ένα φαινομενικά χαρτογραφημένο πεδίο, δεδομένης αφενός της ύφεσης των ροών, αφετέρου της εντατικής ανάγκης άσκησης ενταξιακών στρατηγικών. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

---

[28] Βλ. Αναλυτικότερα:

Μάνος, Ι. Παπαδοπούλου, Δ. Μακρυγιάννη, Β. & Κολοβός, Κ. (2017). *Κοινότητες στην Ελλάδα, Μελετώντας πτυχές της Αλβανικής Μετανάστευσης στην Ελλάδα*, Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Θεσσαλονίκη.

"Για τον λόγο αυτό θεωρούμε απαραίτητο να εφαρμόζουμε τις κατάλληλες πολιτικές και να καλλιεργούμε μια παιδεία κοινωνικής ένταξης και αποδοχής για τον μετανάστη, τον πρόσφυγα και όλες τις μειονεκτούσες ομάδες του πληθυσμού. ..Η «Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη», την οποία υλοποιούμε, περιλαμβάνει παρεμβάσεις για την οργανική και λειτουργική ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική κοινωνία και στην αγορά εργασίας, καθώς και παρεμβάσεις για την ενίσχυση της ικανότητας των τοπικών κοινωνιών και οικονομιών να ενσωματώνουν αποτελεσματικά τους μετανάστες. Βασική μας επιδίωξη είναι να καταστούν οι μετανάστες ισότιμοι εταίροι στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή της περιοχής στην οποία κατοικούν, καταθέτοντας την δική τους ιδιαίτερη συμβολή. Να σημειώσω ότι για το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής τα έτη 2019 και 2020 θα είναι αφιερωμένα στις πολιτικές ένταξης, έναν τομέα στο οποίο πλέον μπορούμε και οφείλουμε να δώσουμε έμφαση. Προτεραιότητά μας είναι η διασφάλιση του δικαιώματος σε μια κανονική ζωή, η πρόσβαση στην εργασία, στην υγεία, στην εκπαίδευση, με ίσους όρους για όλους. Εργαζόμαστε με συνέπεια και αίσθημα ευθύνης για την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των ελευθεριών όλων ανεξαιρέτως των ανθρώπων που βρίσκονται εντός της ελληνικής επικράτειας. Θεωρούμε χρέος μας να αγωνισθούμε για να απαλειφθούν εκείνα τα στερεότυπα που ωθούν ανθρώπους στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής με τη χρησιμοποίηση διχοτομικών διακρίσεων ανάμεσα σε «εμάς» και στους «άλλους». [29]

Ο Γιάννης Μουζάλας, Υπουργός Μεταναστευτικής Πολιτικής [23 Σεπτεμβρίου 2015 – 28 Φεβρουαρίου 2018], διαχειρίστηκε την ένταση του πρωτοφανούς, ειδικά μετά την Κοινή Δήλωση Τουρκίας – Ε.Ε., και δεδομένων των διαδικασιών Μετεγκατάστασης, Οικογενειακής Επανένωσης, η ενταξιακή πολιτική δεν ήταν δυνατό να χαρτογραφηθεί. Παρόλα αυτά σε κοινή συνέντευξη τύπου αναφέρει[30] *«Κάναμε λοιπόν τρία οριζόντια προγράμματα, μεγάλα, και σήμερα παρουσιάζουμε το*

[29] Βίτσας, Δ. (2018). Παγκόσμια Ημέρα Μετανάστη, (Διαθέσιμο on line: http://www.immigration.gov.gr/article-details/-/journal_content/56_INSTANCE_qAPKlk32D3aH/20182/58030?back=press-release προσπελάστηκε: 10/12/2018).

[30] ΥΠΕΠΘ, (2018). *Πρόγραμμα «Μαθήματα Γλώσσας και Πολιτισμού για Πρόσφυγες και Μετανάστες 15+ (Διαθέσιμο on line:* https://www.minedu.gov.gr/rss/32669-23-01-18-programma-mathimata-glossas-kai-politismoy-gia-prosfyges-kai-metanastes-16 προσπελάστηκε: 15/12/2018).

πρώτο που υλοποιείται χάρη στις τεράστιες προσπάθειες του Υπουργείου Παιδείας και στη βοήθεια που δώσαμε εμείς σ' αυτό το πρόγραμμα. Εκείνο που λέμε είναι το αυτονόητο: ότι χωρίς γλώσσα δεν γίνεται ένταξη. Στοχεύουμε στην εκμάθηση Ελληνικών, Αγγλικών, αλλά και άλλες δεξιότητες ανάλογα με τις περιοχές, σε ένα μεγάλο αριθμό ενηλίκων πλέον, για να μπορέσουν αυτοί οι άνθρωποι να ορθοποδήσουν, να μπορέσουν να κινηθούν, να μπορέσουν να προχωρήσουν. Το δεύτερο που κάνει, που είναι πάλι μία τεράστια αλλαγή, είναι ότι το κάνει ανεξάρτητα αν ο συμμετέχων είναι πρόσφυγας ή μετανάστης. Το πρόγραμμα λοιπόν, ισχύει για όλους τους αιτούντες άσυλο, κάτι το οποίο δεν γίνεται σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, αλλά εδώ γίνεται και είμαι σίγουρος ότι θα γίνει με επιτυχία. Έχουμε περίπου 35.000 αιτούντες άσυλο στην ενδοχώρα και, με βάση την πρώτη του φάση υλοποίησης του προγράμματος, πάνω από 5.000 θα μάθουν ελληνική γλώσσα, Αγγλικά, πολιτισμό, τα δικαιώματά τους και τις υποχρεώσεις τους»[31].

Η Τασία Χριστοδουλοπούλου, Αναπληρώτρια Υπουργός Μεταναστευτικής Πολιτικής [27 Ιανουαρίου – 20 Αυγούστου 2015], διαχειρίστηκε το κατεπείγον, όπου δεν υπήρξε περιθώριο άσκησης ενταξιακής πολιτικής. Όπως δήλωνε η ίδια τον Ιούνιο του 2018: « Η Ελλάδα και όλη η ευρωπαϊκή ήπειρος τίθενται ενώπιον των ευθυνών τους για τον σεβασμό της Σύμβασης, όπως και για την προστασία χιλιάδων ανθρώπων.

Σε αυτή τη συγκυρία η Ελλάδα καλείται να ανταποκριθεί στην ανάγκη και την υποχρέωση να παράσχει προστασία σε χιλιάδες πρόσφυγες. Ο ανθρωπισμός και η αλληλεγγύη στον πρόσφυγα δεν αποτελεί εθελοντισμό, ούτε ιδεολογική προτίμηση. Είναι ηθική και νομική υποχρέωση. Αφορά τη χώρα μας, αλλά και όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με όρους αλληλεγγύης και επιμερισμού των ευθυνών για την προστασία των προσφύγων».[32]

Τον Ιούλιο του 2018 παρουσιάζεται η «Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη» από τον Υπουργό Μεταναστευτικής Πολιτικής, Δημήτρη Βίτσα και τον Γενικό Γραμματέα

---

[31] ΥΠΕΠΘ, (2018). *Πρόγραμμα «Μαθήματα Γλώσσας και Πολιτισμού για Πρόσφυγες και Μετανάστες 15+ (Διαθέσιμο on line:* https://www.minedu.gov.gr/rss/32669-23-01-18-programma-mathimata-glossas-kai-politismoy-gia-prosfyges-kai-metanastes-16 προσπελάστηκε: 15/12/2018).

[32] Βλ. Αναλυτικότερα: Δελτίο τύπου 19/06/2015. Διαθέσιμο on-line http://www.ypes.gr/el/MediaCenter/TypouAnapl/PressReleases/?id=e8a641c5-ae96-4c7a-97a4-2995534b9d7d, προσπελάστηκε 16/12/2018

Μιλτιάδη Κλάπας στο Κυβερνητικό Συμβούλιο Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΥ.Σ.ΚΟΙ.Π. Αναλύοντας τη Στρατηγική Ένταξης, ο Υπουργός Μεταναστευτικής Πολιτικής υπογράμμισε ότι στηρίζεται σε πέντε πυλώνες: 1) Μετακινεί το μοχλό εφαρμογής της μεταναστευτικής πολιτικής από τις διεθνείς οργανώσεις και ΜΚΟ (που παρείχαν ανθρωπιστική βοήθεια σε περίοδο κρίσης) στο Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, σε άλλους δημόσιους φορείς και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Καθιστά, έτσι, τους Δήμους και τις Περιφέρειες συνδιαμορφωτές των πολιτικών ένταξης και τούς αναδεικνύει σε φορείς υλοποίησής τους, με παράλληλη ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση των τοπικών κοινωνιών. 2)Διαμορφώνει πολιτικές οριζόντιου χαρακτήρα, εναρμονίζοντας τις υπάρχουσες δράσεις των Υπουργείων με τις ενταξιακές στοχεύσεις του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής. 3) Προωθεί την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, με δράσεις που αλλάζουν την επαφή του πρόσφυγα και του μετανάστη με την Ελληνική Πολιτεία, με στόχο την ποιοτική αναβάθμιση των υπηρεσιών που παρέχει το Δημόσιο και την καταπολέμηση φαινομένων διαφθοράς και αδιαφάνειας. Παράλληλα, καθιερώνεται η κάρτα του πρόσφυγα, που σε συνδυασμό με το σύστημα καταγραφής και ταυτοποίησης που ήδη λειτουργεί στη χώρα, η Πολιτεία, ανά πάσα στιγμή και σε πραγματικό χρόνο, διαθέτει την απαραίτητη πληροφόρηση, με τρόπο που εγγυάται τις αρχές της δικαιοσύνης, προάγει τη δημόσια τάξη και ενισχύει το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών.4) Αναμορφώνει το νομοθετικό πλαίσιο με στόχο την επαναφορά στη νομιμότητα μεταναστών και μεταναστριών που εισήλθαν παράτυπα στη χώρα ή έχασαν το καθεστώς νομιμότητας, με στόχο αφενός τη νόμιμη πρόσβαση στην αγορά εργασίας αφετέρου την κατοχύρωση του δικαιώματος σε βασικές υπηρεσίες και αγαθά. 5) Εγγυάται την ένταξη και όχι την αφομοίωση στην ελληνική κοινωνία, με σεβασμό τόσο στις αξίες των κοινωνιών υποδοχής όσο και στην πολιτισμική ποικιλότητα, με όρους αμοιβαίας αναγνώρισης και δημιουργικής συνύπαρξης σε ένα περιβάλλον ισότιμων σχέσεων, ευκαιριών και δικαιωμάτων»[33].

[33] Βλ. Αναλυτικότερα: Επίσημος Ιστότοπος της Ελληνικής Κυβερνήσεως, https://government.gov.gr/ethniki-stratigiki-gia-tin-entaxi/, προσπελάστηκε 09/12/2018.

Ευρωπαϊκό/ Ελληνικό Θεσμικό/ Διοικητικό Πλαίσιο Κοινωνικής Ένταξης για τη Μετανάστευση/ Προσφυγικές Ροές

Στη βάση της ιδιότυπης και πρωτοφανούς ιστορικής κατάστασης για την Ευρώπη που θα μπορούσε να είναι «Προσφυγική Μετανάστευση» ή «Μεταναστευτική Προσφυγιά», λόγω της εγνωσμένης σύγχυσης μεταξύ των όρων Πρόσφυγας/ Μετανάστης, τα δεδομένα και ο σχεδιασμός που αφορούν την Ένταξη γίνονται ακόμα πιο δύσκολο να διασαφηνιστούν. Παρά τη δυσκολία διασαφήνισης όμως, τόσο η Ευρωπαϊκή όσο και η Εθνική Νομοθεσία προσπαθούν ιστορικά να επαναπροσδιορίσουν και να υποδείξουν βασικούς πυλώνες σχεδιασμού, οργάνωσης και λειτουργίας της ένταξης.

Η ένταξη των μεταναστών και προσφύγων για την Ε.Ε. σημαίνει εξάλειψη ανισοτήτων, απόκτηση προσόντων, ώστε να ανταποκρίνονται στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες των χωρών υποδοχής, κοινωνική και οικονομική κινητικότητα, εκπαίδευση, υγεία, στέγαση, ενεργοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών, κοινωνική συμμετοχή και πολιτιστικές δράσεις[34].

Η ΕΕ αναφορικά με την Ένταξη μπορεί να παρέχει κίνητρα και υποστήριξη για μέτρα που λαμβάνονται από τα κράτη μέλη με σκοπό την προώθηση της ένταξης των υπηκόων από τρίτες χώρες που διαμένουν νόμιμα σε αυτά· ωστόσο, στη νομοθεσία της ΕΕ δεν υφίστανται διατάξεις για την εναρμόνιση των εθνικών νόμων και κανονισμών[35]. Η αρχή της επικουρικότητας με τη Συνθήκη της Ε.Ε. το 1992, η Λευκή Βίβλος της Επιτροπής Πρόντι για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση του 2001και η Λευκή Βίβλος της Ολομέλειας της Επιτροπής των Περιφερειών του 2009 είναι

[34] Ε.Ε. (2010). *Εγχειρίδιο για την ένταξη για υπευθύνους χάραξης πολιτικής και ειδικούς επαγγελματίες,* Ε.Ε.: Λουξεμβούργο.

[35] Βλ. Αναλυτικότερα: Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση – 2018, Η Ευρωπαϊκή Πολιτική για την Μετανάστευση, Διαθέσιμο on line:

http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_4.2.3.pdf προσπελάστηκε: 5/11/2018).

ενδεικτικά βήματα για να αποδείξουν τη συνεργασία διαφορετικών φορέων για την ένταξη των μεταναστών[36].

Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης για τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (AFSJ), το οποίο εγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 2009 για να διαδεχθεί τα πολυετή προγράμματα του Τάμπερε (1999) και της Χάγης (2004), έληξε τον Δεκέμβριο του 2014. Το Μάρτιο του 2014, η Επιτροπή εξέδωσε νέα ανακοίνωση που περιλαμβάνει το όραμά της για ένα Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (ΧΕΑΔ), με τίτλο «Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη: από τη θεωρία στην πράξη». Σύμφωνα με το άρθρο 68 της ΣΛΕΕ, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθόρισε στη συνέχεια, στα συμπεράσματά του της 26ης και 27ης Ιουνίου 2014, τις «στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον νομοθετικό και επιχειρησιακό σχεδιασμό για τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» για την περίοδο 2014-2020. Δεν πρόκειται πλέον εδώ για ένα πρόγραμμα αλλά σαφώς για κατευθυντήριες γραμμές που επικεντρώνονται στον στόχο της μεταφοράς, εφαρμογής και εδραίωσης των ισχυόντων νομικών μέσων και μέτρων. Στις 13 Μαΐου 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα δράσης για τη μετανάστευση. Το πρόγραμμα δράσης προτείνει άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης στη Μεσόγειο, καθώς και μέτρα που πρέπει να ληφθούν τα προσεχή έτη για την καλύτερη διαχείριση της μετανάστευσης από κάθε άποψη[37]. Στις 13 Μαΐου 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε το «Ευρωπαϊκό πρόγραμμα δράσης για τη μετανάστευση»[38]. Το πρόγραμμα δράσης προτείνει άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης στη Μεσόγειο, καθώς και μέτρα που πρέπει να ληφθούν τα προσεχή έτη για την καλύτερη διαχείριση της μετανάστευσης από κάθε άποψη.

Σε μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη βάση, η Επιτροπή μεταξύ άλλων προτείνει την εφαρμογή μιας νέας πολιτικής για τη νόμιμη μετανάστευση με τον εκσυγχρονισμό

[36] Αφουξενίδης, Α. Σαρρής, Ν. Τσακηρίδη, Ο. (2012). *Ένταξη των Μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές, Πρακτικές,* Αθήνα: ΕΚΚΕ, σελ. 38

[37] Βλ. Αναλυτικότερα επίσημη ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Μετανάστευση:

http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_4.2.3.pdf

[38] Βλ. Αναλυτικότερα επίσημη ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Μετανάστευση:

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_el.pdf

και την αναθεώρηση του καθεστώτος της «μπλε κάρτας», τον καθορισμό νέων προτεραιοτήτων στις πολιτικές ένταξης και τη βελτιστοποίηση των πλεονεκτημάτων της μεταναστευτικής πολιτικής για τα πρόσωπα και τις χώρες καταγωγής. Τον Μάιο του 2018, η Επιτροπή εξέδωσε Έκθεση Προόδου[39] σχετικά με την υλοποίηση του ευρωπαϊκού θεματολογίου για τη μετανάστευση, όπου εξετάζεται η πρόοδος που έχει επιτευχθεί και οι ελλείψεις στην υλοποίηση του προγράμματος δράσης. Εκεί μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι «Το πρώτο τρίμηνο του 2018 ξεκίνησε η υλοποίηση της εταιρικής σχέσης (υπογράφηκε τον Δεκέμβριο του 2017) μεταξύ της Επιτροπής και των οικονομικών και κοινωνικών εταίρων για την προώθηση της ένταξης των προσφύγων στην αγορά εργασίας. Η εν λόγω εταιρική σχέση περιλαμβάνει ανταλλαγές με τη συμμετοχή οικονομικών και κοινωνικών εταίρων με σχετικές ομάδες όπως το δίκτυο δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ένταξης και η επιτροπή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου. Το δεύτερο εξάμηνο του 2018 θα πραγματοποιηθεί αποτίμηση της κατάστασης με σκοπό τη μέτρηση της επιτευχθείσας προόδου.

Οι προσπάθειες για να προωθηθεί η ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών καθίστανται πιο πρόσφορες υπό το φως των αποτελεσμάτων του Ειδικού Ευρωβαρόμετρου για την ένταξη (που πραγματοποιήθηκε στα τέλη Οκτωβρίου 2017). Εξ αυτών προκύπτει ότι η μεγάλη πλειονότητα των Ευρωπαίων (69%) θεωρεί τη ένταξη «μακροπρόθεσμη αναγκαία επένδυση για τη χώρα τους». Από τα άτομα που απάντησαν, τα τέσσερα στα πέντε (και τα περισσότερα σε όλα τα κράτη μέλη) θεωρούν σημαντικό τον ρόλο της ΕΕ στη διαδικασία ένταξης των μεταναστών, με ιδιαίτερη προστιθέμενη αξία για την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών, την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων και την εξασφάλιση σε αυτούς οικονομικής στήριξης. Η επιτυχής ένταξη των μεγάλων αριθμών αναγνωρισμένων

[39] Έκθεση προόδου σχετικά με την υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Θεματολογίου για τη Μετανάστευση, Ευρωπαϊκή Επιτροπή: 2018

Διαθέσιμο on line:

http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EL/COM-2018-301-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF προσπελάστηκε: 17/11/2018).

προσφύγων και αιτούντων άσυλο που αναμένουν την έκβαση της αίτησής τους θα απαιτήσει κατάλληλες επενδύσεις κατά τα προσεχή έτη.[40]»

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέπτυξε ένα «πολυγλωσσικό ενωσιακό εργαλείο κατάρτισης προφίλ δεξιοτήτων για υπηκόους τρίτων χωρών, το οποίο προορίζεται *για χρήση από οργανισμούς που παρέχουν συνδρομή σε υπηκόους τρίτων χωρών*. Το εργαλείο βοηθά στην καταγραφή των δεξιοτήτων, των προσόντων και της επαγγελματικής εμπειρίας των υπηκόων τρίτων χωρών και στην παροχή εξατομικευμένων συμβουλών σχετικά με τα περαιτέρω βήματα, όπως π.χ. διαδικασίες αναγνώρισης πτυχίων, πιστοποίηση δεξιοτήτων, υπηρεσίες στήριξης για περαιτέρω κατάρτιση ή για εύρεση απασχόλησης[41]».

Στην Ελλάδα γίνονται νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν ζητήματα ένταξης προσφυγικού/ μεταναστευτικού πληθυσμού και οι οποίες συνοπτικά είναι:

.- Ν.4332/2015 Στο άρθρο 9 του Τέταρτου Μέρους ορίζεται ότι "Το τμήμα Κοινωνικής Ένταξης της Διεύθυνσης Μεταναστευτικής Πολιτικής, της Γενικής Διεύθυνσης Ιθαγένειας και Μεταναστευτικής Πολίτικης, της Γενικής Γραμματείας Πληθυσμού και Κοινωνικής Συνοχής του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, ορίζεται από την έναρξη ισχύος του Π.δ. 105/2014 (Α΄ 172), ως Υπεύθυνη Αρχή για την εφαρμογή της 435/2007/ΕΚ απόφασης του Συμβουλίου της 25ης Ιουνίου 2007 για τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης Υπηκόων Τρίτων Χωρών για την περίοδο 2007 έως 2013, ως μέρος του γενικού προγράμματος «Αλληλεγγύη και Διαχείριση των Μεταναστευτικών Ροών».2. (α) Η Διεύθυνση Κοινωνικής Αντίληψης και Αλληλεγγύης της Γενικής Διεύθυνσης Πρόνοιας, της Γενικής Γραμματείας Πρόνοιας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ορίζεται από την έναρξη ισχύος του Π.δ. 113/2014 (Α΄ 180), ως Υπεύθυνη Αρχή για την εφαρμογή της υπ' αριθμ. 573/2007/ΕΚ απόφασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Μαΐου 2007 για τη

[40] Έκθεση προόδου σχετικά με την υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Θεματολογίου για τη Μετανάστευση, Ευρωπαϊκή Επιτροπή:

Διαθέσιμο on line: http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EL/COM-2018-301-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF προσπελάστηκε: 30/11/2018).

[41] Βλ. Αναλυτικότερα: https://ec.europa.eu/migrantskills/#/.

σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Προσφύγων για την περίοδο 2007 έως 2013, ως μέρος του γενικού προγράμματος «Αλληλεγγύη και Διαχείριση των Μεταναστευτικών Ροών».

- Ν. 4251/2014, Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις

- Νόμος 3852/ 2010 που αφορά στα Συμβούλια Μεταναστών

- 2010, ΥΠΕΣ, κωδικοποίηση νομοθεσίας για την είσοδο, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια.

-Νόμος 3536/2007, Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής. Είναι η τέταρτη προσπάθεια νομιμοποίησης μεταναστών, η οποία επίσης άφησε ανένταχτο ένα μεγάλο ποσοστό. Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για την Κοινωνική Ένταξη των Μεταναστών με έργο α) εισήγηση προτάσεων και δράσεων που αφορούν την κοινωνική ένταξη των μεταναστών στη Διυπουργική Επιτροπή του άρθρου 3 του ν. 3386/2005 (ΦΕΚ 212 Α΄), β) διεξαγωγή του κοινωνικού διαλόγου και του διαλόγου με την κοινωνία των πολιτών για τη διαμόρφωση πολιτικών που προάγουν την ένταξη των μεταναστών σε όλους τους τομείς, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και το ευρωπαϊκό κεκτημένο γ) κατάρτιση και παρακολούθηση επιχειρησιακών προγραμμάτων, σχετικών με την εφαρμογή της πολιτικής κοινωνικής ένταξης των μεταναστών, ιδίως στο πλαίσιο του Ολοκληρωμένου Προγράμματος Κοινωνικής Ένταξης, εφόσον το έργο αυτό της ανατεθεί από τον Υπουργό Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, και δ)ετήσια έκθεση, στην οποία καταγράφονται οι εξελίξεις ως προς τα ζητήματα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

- Ν.3463/2006, Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων, Διαβούλευση με ενδιαφερόμενες ομάδες για προγράμματα δράσης συμπεριλαμβανομένων και των αλλοδαπών άρθρο 21.

- Ν. 3386/2005 Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια. Ορίζεται στα άρθρα 65-66 το πεδίο εφαρμογής και οι δράσεις που αφορούν στην Κοινωνική Ένταξη. Ο συγκεκριμένος νόμος «προσπάθησε να εξορθολογίσει το πλαίσιο εστιάζοντας στο τρίπτυχο νομιμότητα-δικαιώματα-

κοινωνική ένταξη, ότι η εθνική πολιτική υπαγορεύεται από τις Οδηγίες και τους Κανονισμούς της «κοινοτικοποιημένης» πλέον μεταναστευτικής πολιτικής της Ε.Ε»[42]. Αποτέλεσε την τρίτη προσπάθεια νομιμοποίησης η οποία επίσης κρίνεται αναποτελεσματική.

- Ν. 2910/2001, όπου αποτελεί την δεύτερη προσπάθεια νομιμοποίησης μεταναστών. Η εμπλοκή των αστυνομικών αρχών στη διαδικασία νομιμοποίησης: γίνεται χρονοβόρα με αποτέλεσμα να εκδοθούν ληγμένες άδειες[43].

- Ν. 1975/1991, όπου μεταξύ άλλων στα άρθρα 24 & 25 ορίζεται η ίδρυση κέντρων περίθαλψης προσφύγων, νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η κοινωνική συνδρομή τους και η επαγγελματική αποκατάσταση. Με τον συγκεκριμένο νόμο, ο οποίος έχει κυρίως κατασταλτικό χαρακτήρα για αποφυγή της παράνομης μετανάστευσης, γίνεται η πρώτη προσπάθεια νομιμοποίησης μεταναστών, η οποία λόγω καθυστερήσεων στις διαδικασίες από τους εμπλεκόμενους φορείς άφησε ένα ποσοστό εξήντα τοις εκατό των μεταναστών ανομιμοποίητους.

- Νομοθετικό Διάταγμα *3989/1959, Ενσωμάτωση στο Εθνικό Δίκαιο της Συνθήκης του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.*.

- 1929 Ν. 4239 «Περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως». Οι δραστηριότητες περιορίζονται κυρίως σε μαθήματα διδασκαλίας και διάδοσης της ελληνικής γλώσσας που επέβαλε ο μεγάλος αριθμός αναλφάβητων, ημι-αναλφάβητων αλλά και η παρουσία πολλών προσφύγων και μειονοτήτων.

- 1923 Νομικό Διάταγμα ΦΕΚ 389/13-10-1923 για την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων

Αναφορικά με την Διοικητική Οργάνωση και σχεδιασμό της Κοινωνικής Ένταξης σε Εθνικό επίπεδο αυτή την στιγμή υφίστανται:

-Ειδική Γραμματεία Συντονισμού και Διαχείρισης Προγραμμάτων Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης και Ταμείου Εσωτερικής Ασφάλειας, και άλλων πόρων" η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης και συστάθηκε

---

[42] Βλ. *ό.π.,* Αφουξενίδης, Α. Σαρρής, Ν. Τσακηρίδη, Ο. (2012), σελ. 46

[43] Καβουνίδη,Τζ. (2004). *Η Πολιτική της Νομιμοποίησης Παράνομων Μεταναστών*, Αθήνα: Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική.

με το Ν. 4375/2016 (άρθρο 75) Κάτω από την Ειδική Γραμματεία συστάθηκε η "Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Διαχείρισης Προγραμμάτων Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης και Ταμείου Εσωτερικής Ασφάλειας και άλλων πόρων", η οποία έχει ως σκοπό την άσκηση των αρμοδιοτήτων που ορίζονται στο άρθρο 76 του Ν. 4375/2016 και λειτουργεί ως Υπεύθυνη Αρχή για την προγραμματική περίοδο 2014−2020.

Η Ειδική Γραμματεία έχει ως αποστολή τον αποτελεσματικό συντονισμό, την επίβλεψη και την επιτάχυνση των ενεργειών του Υπουργείου και των εμπλεκομένων φορέων, την διαχείριση των πόρων που αφορούν στο κοινό ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου, την ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών και την νόμιμη μετανάστευση, την επιστροφή, την διαχείριση των εξωτερικών συνόρων και την κοινή πολιτική θεωρήσεων, καθώς και την διεξαγωγή του πολιτικού διαλόγου στους τομείς αυτούς. Στόχος αποτελεί επίσης, η αξιοποίηση λοιπών πόρων, συμπεριλαμβανομένων και των πόρων έκτακτης ενίσχυσης, που αφορούν στη διαχείριση μεταναστευτικών ροών και σε λοιπά μεταναστευτικά ζητήματα.

-Στο σχετικά νεοσύστατο Υπουργείο Μεταναστευτικής υπάγεται η Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και σύμφωνα με το ν. 4375/2016 (ΦΕΚ 51 Α΄) έχει ως στόχο τη μελέτη, το σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτικής ένταξης των δικαιούχων διεθνούς προστασίας και μεταναστών στην Ελληνική Επικράτεια. το οποίο έως και σήμερα παραπέμπει στην Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη των Πολιτών Τρίτων Χωρών, 2013 της Γενικής Γραμματείας Κοινωνικής Συνοχής του Υπουργείου Εσωτερικών. Με βάση τις δηλώσεις του Υπουργού Μεταναστευτικής, κ. Δ. Βίτσα, εντός της παρούσης εβδομάδας θα ανακοινωθεί το νέο Πρόγραμμα για την Ένταξη.

-Στο Υπουργείο Εργασίας, η Διεύθυνση Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής η οποία συγκροτείται από τις ακόλουθες οργανικές μονάδες:

α) Τμήμα Σχεδιασμού και Αξιολόγησης.

β) Τμήμα Παρακολούθησης.

γ) Τμήμα Τεκμηρίωσης και Πληροφοριακών Συστημάτων.

δ) Τμήμα Εποπτείας, Ελέγχου και Αξιολόγησης Νομικών Προσώπων Κοινωνικής Προστασίας.

ε) Τμήμα Πιστοποίησης και Εθνικού Μητρώου Νομικών Προσώπων Κοινωνικής Προστασίας.

Ειδικότερα όπως αναφέρεται το Τμήμα Σχεδιασμού και Αξιολόγησης είναι αρμόδιο για: α) επεξεργασία και εισήγηση προτάσεων, μέτρων και πολιτικών για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού προς τον Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. β) υποστήριξη των αρμόδιων υπηρεσιών των Περιφερειών κατά τη διαδικασία κατάρτισης και εναρμόνισης των περιφερειακών στρατηγικών, βάσει των αρχών της Ε. Σ. Κ. Ε. (έλεγχος συμβατότητας). γ) προώθηση της οριζόντιας και κάθετης δικτύωσης φορέων, που εφαρμόζουν πολιτικές κοινωνικής ένταξης και η διοργάνωση συναντήσεων εργασίας, ομάδων διαβούλευσης, ημερίδων ανταλλαγής καλών πρακτικών και εκστρατειών ευαισθητοποίησης μεγάλης εμβέλειας.

Σημαντική τομή είναι και η ίδρυση το 2002 του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτική με στόχο την μελέτη του σύνθετου φαινομένου της μετανάστευσης με σκοπό να συνεισφέρει στον σχεδιασμό και στην εφαρμογή μιας αποτελεσματικής πολιτικής μετανάστευσης στην Ελλάδα, όπως και να παρέχει συμβουλές πολιτικής στην Κυβέρνηση έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει μία χώρα υποδοχής μεταναστών που θα θεμελιώνεται στον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[44]. Το 2010 καταργείται.

Φορείς οργάνωσης και δράσεων Κοινωνικής Ένταξης αποτέλεσαν μεταξύ άλλων:

-οι ΤΟΠΕΚΟ, Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες) αποτελούν δράση του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013» το οποίο σχεδίασε και διαχειρίζεται το «Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας». Αντικείμενο τους ήταν η ενεργοποίηση και κινητοποίηση των τοπικών φορέων με στόχο την εξασφάλιση της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης για ανέργους ευάλωτων κοινωνικά ομάδων, ως αποτέλεσμα διάγνωσης εξειδικευμένων τοπικών αναγκών και ανάδειξης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων σε συγκεκριμένες και οριοθετημένες γεωγραφικές περιοχές.

[44] Βλ. Αναλυτικότερα: http://www.ypes.gr/el/AINEIAS/etairoi/imepo/ προσπελάστηκε: 10/10/208

-τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών: Το άρθρο 78 του Καλλικράτη (ν.3852/2010) αφορά στη Συγκρότηση των ΣΕΜ. Τα ΣΕΜ αποτελούνται από 5-11 μέλη τα οποία ορίζονται από το οικείο δημοτικό συμβούλιο. Ως μέλη ορίζονται δημοτικοί σύμβουλοι, εκπρόσωποι φορέων μεταναστών καθώς και εκπρόσωποι κοινωνικών φορέων οι οποίοι αναπτύσσουν εντός της διοικητικής περιφέρειας του δήμου δράση σχετική με τα προβλήματα των μεταναστών. Πρόεδρος ορίζεται ένας εκ των δημοτικών συμβούλων του, ενώ η συμμετοχή όλων είναι άμισθη. Το έργο των ΣΕΜ ήταν να καταγράψει και να διερευνήσει προβλήματα που απασχολούν τους μόνιμους μετανάστες του δήμου όσον αφορά: α) την ένταξή τους στην τοπική κοινωνία, και β) την επαφή τους με δημόσιες ή δημοτικές αρχές. Επίσης να υποβάλλει τις εισηγήσεις στο δημοτικό συμβούλιο για: α) την ανάπτυξη τοπικών δράσεων που προωθούν την ομαλή κοινωνική ένταξη των μεταναστών, β) τη διοργάνωση, σε συνεργασία με το δήμο, εκδηλώσεων ευαισθητοποίησης και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής του τοπικού πληθυσμού γ) την οργάνωση συμβουλευτικών υπηρεσιών από τις δημοτικές υπηρεσίες[45].

Τα Σ.Ε.Μ. επίσης διοργάνωναν δράσεις για την ενίσχυση των μεταναστών όπως: α) μαθήματα γλώσσας και ιστορίας, β) προάγει τις διαπολιτισμικές δεξιότητές τους, γ) την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας και ιδιαίτερα των ατόμων που έρχονται σε άμεση επαφή με το μεταναστευτικό πληθυσμό (π.χ. εκστρατείες ενημέρωσης, σεμινάρια).

Πρέπει να αναφέρουμε επίσης την συμβολή των Κοινοτήτων στον ενταξιακό πυλώνα. Όπως αναφέρεται από την Άντλα Σασάτη, Διευθύντρια του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών, τον Δεκέμβριο του 2018 η συλλογική δράση των κοινοτήτων ξεκινάει πριν το 2000 και πιο συγκεκριμένα από το 1988, τουλάχιστον στις κοινότητες που είναι μέλη μας. Στην ουσία όμως, έχουμε παρουσία συλλογικοτήτων των μεταναστών από το 1968. Με τις πρώτες άτυπες ομάδες να αποτελούνται από φοιτητές οι οποίοι στη συνέχεια δημιουργούν φοιτητικούς συλλόγους και σε τρίτη φάση αρχίζουν να συστήνουν τα μεταναστευτικά σωματεία.

---

[45] Λιναρδής, Α. (2011). *Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών: ένας νέος θεσμός ένταξης των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Σήμερα υπάρχουν πάνω από 60 μεταναστευτικές συλλογικότητες σε όλη την Ελλάδα με διάφορες νομικές μορφές (σωματεία, πολιτιστικά σωματεία, αστικές μη *κερδοσκοπικές εταιρείες, σύλλογοι, οργανώσεις, ομοσπονδίες κ.α.).* οι μεταναστευτικές κοινότητες αποτελούν το πρώτο σημείο επαφής του μετανάστη και της μετανάστριας με την χώρα υποδοχής και για αυτό το λόγο αναγκάζονται να παρεμβαίνουν σε όλα τα επίπεδα της διαδικασίας της ένταξης.

Από τη χαρτογράφηση του πεδίου φάνηκε ότι, οι παρεμβάσεις των κοινοτήτων για την ένταξη χωρίζονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

1) Εκπαίδευση: Σχεδόν όλες οι κοινότητες έχουν διοργανώσει για τα μέλη τους έστω μία φορά μαθήματα ελληνικών με την βοήθεια εθελοντών είτε Ελλήνων είτε μεταναστών 1ης ή 2ης γενιάς. Οι περισσότερες κοινότητες έχουν διοργανώσει μαθήματα μητρικής γλώσσας με εθελοντές καθηγητές ή καθηγήτριες μέλη των συλλόγων τους, μαθήματα υπολογιστών ή φροντιστήρια για τα παιδιά των μελών τους καθώς είναι συνηθισμένο λόγω έλλειψης καλής γνώσης της ελληνικής γλώσσας ή έλλειψης χρόνου οι γονείς να μην μπορούν να διαβάσουν τα παιδιά τους για το σχολείο.

2) Νομική πληροφόρηση & χώρος/γραφεία κοινοτήτων: Εδώ αναφερόμαστε ουσιαστικά στην μεταφορά της πληροφορίας σχετικά με τις άδειες διαμονής, τις διαδικασίες για την ανανέωση των αδειών, τυχόν αλλαγές στους νόμους και άλλες ουσιαστικές πληροφορίες όπως τα εργασιακά δικαιώματα των μελών κ.ά.

3) Πολιτισμός & Αθλητισμός**:** Σχεδόν όλες οι κοινότητες διοργανώνουν παραδοσιακούς χορούς και τραγούδια, πολλές έχουν μεικτά σχήματα ενώ άλλες έχουν σχήματα ανηλίκων, ενηλίκων, χορωδίες και μουσικά γκρουπ.

4) Αγορά εργασίας: Για να βρει ένας μετανάστης ή μία μετανάστρια δουλειά το πρώτο σημείο επαφής είναι τα μέλη της κοινότητάς τους**.** Στην κοινότητα γίνεται ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με θέσεις εργασίας που μπορεί να υπάρχουν, κάποιες κοινότητες δίνουν πληροφορίες στα μέλη τους ώστε να μπορούν να γράψουν σωστά το βιογραφικό τους και πολλές φορές υπάρχει ανταλλαγή της πληροφορίας και στα social media.

5) Υποστήριξη των γυναικών και κοινωνικές δομές των κοινοτήτων: Είναι γεγονός πως η μετανάστρια αντιμετωπίζει πολλαπλές διακρίσεις, και ως γυναίκα και ως μετανάστρια. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα κακοποιημένων γυναικών που απευθύνονται πρώτα στις κοινότητές τους και παρόλο που οι κοινότητες δεν έχουν γνώσεις κοινωνικών λειτουργών και ψυχολόγων αναλαμβάνουν με τη βοήθεια άλλων γυναικείων οργανώσεων να βρουν στα θύματα ξενώνες φιλοξενίας, νομική και ψυχολογική υποστήριξη και αρκετές φορές τα μέλη λειτουργούν σαν μεταφραστές ή μεταφράστριες. Βλέπουμε τις κοινότητες να προσπαθούν να παρέχουν ενεργή υποστήριξη σε θέματα έμφυλης και ενδοοικογενειακής βίας και να συμμετέχουν σε προσπάθειες καταπολέμησης του Trafficking.

6) Θρησκεία/ Θρησκευτικά δικαιώματα: Εδώ στην καταγραφή παρατηρούμε πως οι κοινότητες ενημερώνουν για χώρους λατρείας, καθώς και για τις διαδικασίες γάμου ή την διαδικασία ταφής ή ακόμα και τη διαδικασία μεταφοράς των θανόντων στη χώρα καταγωγής τους[46].

Η περίπτωση της Ανοιχτής Δομής Φιλοξενίας του Ελαιώνα: Προενταξιακές διαδικασίες υποστήριξης. Πολιτικές ένταξης προσφύγων στην αγορά εργασίας μέσω της συμβουλευτικής και της εκπαίδευσης

Η Ανοιχτή Δομή Προσωρινής Υποδοχής Ελαιώνα φιλοξενεί μεταξύ άλλων κατόχους Άδειας Διαμονής και Αιτούντες Ασύλου. Στο πλαίσιο της λειτουργίας και οργάνωσής της, κρίναμε απαραίτητο την διασύνδεση και λειτουργία από την Κοινωνική Υπηρεσία, διαδικασιών που σχετίζονται με τον προενταξιακό χαρακτήρα, όπως διοικητικές διαδικασίες έκδοσης ΑΜΚΑ, ΑΦΜ, αλλά και διαδικασίες εκπαίδευσης

[46]Επίσημη ιστοσελίδα του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών: (2018), Ομιλία με θέμα **"**Χαρτογράφηση των μεταναστευτικών κοινοτήτων**,** Διαθέσιμη on line: https://www.migrant.gr/cgi-bin/pages/index.pl?arlang=Greek&argenkat=%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%20%CE%9A%CE%91%CE%99%20%CE%94%CE%A1%CE%91%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3%20-%20%CE%99%CE%A3%CE%91%20%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%91%CE%99%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%91&arcode=190108181848&type=article προσπελάστηκε: 10/01/2019).

τυπικής και άτυπης ενηλίκων, δράσεις με στόχευση στη δικτύωση στην κοινότητα, ενίσχυση της απασχολησιμότητας, της κατάρτισης.

Στην ίδια κατεύθυνση κινηθήκαμε και αναφορικά με την ένταξη των Ασυνόδευτων Ανηλίκων της Ασφαλούς Ζώνης: η ομάδα της Ασφαλούς Ζώνης Ασυνόδευτων Ανηλίκων του Ελαιώνα {GCR] συνεργάζεται άμεσα με την Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης του Ελαιώνα με στόχο την ολιστική υποστήριξη των παιδιών και την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Τα παιδιά που φιλοξενούνται στη Δομή έχουν εγγραφεί όλα στο σχολείο ενώ τα μεγαλύτερα έχουν γραφτεί σε τεχνικά λύκεια και σε τεχνικές σχολές. Στα πλαίσια του προγράμματος συμμετέχουν σε δράσεις άτυπης εκπαίδευσης και ψυχοσυναισθηματικής ενδυνάμωσης είτε εντός της Δομής σε δραστηριότητες που σχεδιάζουν και πραγματοποιούν οι φροντιστές και οι διερμηνείς του GCR είτε εκτός. Για παράδειγμα, συμμετέχουν σε μουσικές δραστηριότητες (καραόκε, μαθήματα μουσικής, έκφραση μέσω της μουσικής), πηγαίνουν γυμναστήριο, μοντέρνους και κλασσικούς χορούς, κρίκετ, ποδόσφαιρο, εκδρομές και άλλα. Τόσο η ψυχολόγος όσο και οι κοινωνικοί λειτουργοί της ομάδας του GCR υποστηρίζουν τα παιδιά ολιστικά με ατομικές συνεδρίες και ομάδα ψυχοκοινωνικής υποστήριξης. Σε συνεργασία με την κοινωνική υπηρεσία της ΥΠΥΤ, λαμβάνει χώρα και ομάδα δραματοθεραπείας.

Παράλληλα στη Δομή αναπτύσσονται, δύο ενταξιακά προγράμματα:

Το Curing the Libo[47] (2018-2021) είναι ένα ευρωπαϊκό πιλοτικό πρόγραμμα του δήμου Αθηναίων που υλοποιείται με τη στρατηγική συνεργασία του Πανεπιστημίου Αθηνών, των διεθνών Μη Κυβερνητικών Οργανισμών International Rescue Committee και Catholic Relief Services και της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης μέσω της Πρωτοβουλίας Αστικές Καινοτόμες Δράσεις (UIA). συμμετοχικό σχεδιασμό μοντέλων που παρέχουν στους πρόσφυγες επιλογές μετεκπαίδευσης και προσιτής στέγασης. Παράλληλα, βελτιώνοντας τις βασικές δεξιότητές τους, δημιουργεί προοπτικές επαγγελματικής διασύνδεσης, κυρίως σε σχήματα ανταλλακτικής οικονομίας και κοινωνικής

[47] Επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος: https://curingthelimbo.gr/

επιχειρηματικότητας. Φιλοδοξία του προγράμματος είναι η εφαρμογή ενός δυναμικού μοντέλου, όπου οι πρόσφυγες ενεργοποιούνται, μετεκπαιδεύονται, παρακολουθούν μαθήματα ελληνικών και αγγλικών, εξασκούνται στις νέες τεχνολογίες, διασυνδέονται μέσω του *συνΑθηνά* του δήμου Αθηναίων με ομάδες ενεργών πολιτών, αποκτούν τη δυνατότητα πρόσβασης σε προσιτή κατοικία, ενώ παράλληλα και οι ίδιοι προσφέρουν στη βελτίωση βασικών αναγκών της γειτονιάς. Από κοινού, λοιπόν, πρόσφυγες και πόλη βγαίνουν από το στάδιο της *αδράνειας*, δραστηριοποιούνται, συνεργάζονται και συνυπάρχουν.

Human Rights 360: [48] Από τις 20 Αυγούστου 2018, με την υποστήριξη του Kahane Foundation, το HuamRights 360 ξεκίνησε να υλοποιεί το πρόγραμμα ένταξης με τίτλο: «Ensuring Integration of Recognized Refugees; Developing a creative plan for an autonomous life». Στην πιλοτική φάση του προγράμματος διάρκειας εννέα μηνών (Αύγουστος 2018 - Απρίλιος 2019), στόχο αποτελεί η ένταξη 60 νοικοκυριών, δίνοντας έμφαση στο σύνολο των ενταξιακών διαδικασιών όπως η προετοιμασία και απόκτηση εργασίας, η ενίσχυση των δεξιοτήτων, η ψυχοσυναιθηματική υποστήριξη και ενδυνάμωση. Πρόκειται για μία εξατομικευμένη – στοχευμένη παρέμβαση της οργάνωσης σε 240 ανθρώπους (60 οικογένειες) με προσφυγικό προφίλ, προκειμένου να αποκτήσουν την αυτονομία, καθώς και τη γνώση εκείνη που θα τους επιτρέψει καταρχάς να ενταχθούν αλλά και να δημιουργήσουν, συνδιαμορφώσουν ένα δημιουργικό πλάνο καθημερινότητας ως προς την εκπαίδευση, την εργασία, την κοινωνική συμμετοχή, μέσα από ένα ολιστικό σύστημα υπηρεσιών και καθημερινής συμβουλευτικής σε ζητήματα που σχετίζονται με την ένταξή τους. Θα μάθουν ουσιαστικά να «πλοηγούν» οι ίδιοι τη ζωή τους στο ελληνικό πλαίσιο και να τη διαμορφώνουν με τρόπο αυτόνομο.

Μεθοδολογικά χρησιμοποιείται ένα ολιστικό μοντέλο κοινωνικής ένταξης των προσφύγων. Για πρώτη φορά στην Ανοικτή Δομή Φιλοξενίας στον Ελαιώνα, υλοποιείται ένα ολιστικό πρόγραμμα ένταξης, που καλύπτει ουσιαστικά το κενό της διαδικασίας που υπάρχει μεταξύ της υποδοχής και της ένταξης των προσφύγων. Υλοποιούνται ενημερωτικές συνεδρίες σε πιθανούς ωφελουμένους του προγράμματος, προσωπικά πλάνα ένταξης, παραπομπές για μαθήματα ελληνικών

[48]Επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος: https://www.humanrights360.org/el/

εκτός Δομής, εξατομικευμένα πλάνα δια βίου μάθησης, συνδιαμόρφωση βιογραφικού σημειώματος, συνεδρίες επαγγελματικής συμβουλευτικής, εξεύρεση εργασίας, νομική υποστήριξη, απόκτηση Ευρωπαϊκού διαβατηρίου προσόντων για τους πρόσφυγες, μία πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Ευρώπης.

Σύμφωνα μρ τον Kuhn, « κανένα παράδειγμα δεν λύνει ποτέ όλα τα προβλήματα που θέτει και καθώς ποτέ δυο παραδείγματα δεν αφήνουν τα ίδια προβλήματα άλυτα, οι διαμάχες πάντα περιέχουν το ερώτημα: Ποια προβλήματα είναι πιο σημαντικό να λυθούν;»[49] Στην περίπτωση της ένταξης η απάντηση είναι όλα. Έτσι προχωρήσαμε στην σύνταξη ερωτηματολογίου σχετικά με την αποτύπωση των αναγκών και τον χαρακτήρα του ενταξιακού προγράμματος. Σημαντική παράμετρος είναι ότι η ένταξη συνιστά και ένταξη στην Ε.Ε. Αυτό σημαίνει επανεκπαίδευση, επιπολιτισμό, διαχείριση δικτύων, εκπαίδευση στην πολιτειότητα, στον αστικό χώρο, στον νομικό πολιτισμό, στα δικαιώματα, στις υποχρεώσεις. Αλλαγή/ τροποποίηση παραδείγματος και κώδικα.

[49] Kuhn, T.S.. (2008). *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα

Κεφάλαιο 3ο: Μεθοδολογία έρευνας

Η αρχική διατύπωση του προβλήματος και των στόχων της έρευνας, σε συνδυασμό με την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, αλλά και η ανάλυση των δεδομένων με σκοπό τη διερεύνηση επαγγελματικών και εκπαιδευτικών αναγκών κατόχων Διεθνούς προστασίας, ανέδειξε ένα σημαντικό έλλειμμα.

Η έλλειψη αυτή οδήγησε στην ανάγκη συγκέντρωσης ποσοτικών δεδομένων από σχετικά ικανό δείγμα κατόχων Διεθνούς προστασίας στην Ανοικτή Δομή Φιλοξενίας κατόχων Διεθνούς προστασίας στον Ελαιώνα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι έρευνα δεν έγινε με σκοπό τη πλήρη καταγραφή της αντικειμενικής πραγματικότητας, αυτό φαντάζει ανέφικτο.[50] Ως εκ τούτου τα συμπεράσματα θα πρέπει να εκληφθούν ως ενδείξεις γενικότερων αντιλήψεων παρά ως αντιπροσωπευτική κατάσταση αναφορικά με το σύνολο των καταρτιζόμενων.

Η έρευνα έγινε σε ένα τυχαίο δείγμα που αποτελείται από 75 κατόχων Διεθνούς προστασίας οι οποίοι φιλοξενούνται προσωρινά στην Ανοικτή Δομή Φιλοξενίας κατόχων Διεθνούς προστασίας του Ελαιώνα.

Υλικά και εργαλεία συλλογής δεδομένων

Ως εργαλείο ελέγχου των υποθέσεων εργασίας της έρευνας επιλέχθηκε η ποσοτική έρευνα (δειγματοληπτική έρευνα και τυποποιημένο ερωτηματολόγιο). Η ποσοτική έρευνα, παρόλο που έχει σταθερή και δύσκαμπτη δομή και ο σχεδιασμός της επιδέχεται ελάχιστες αλλαγές μετά την έναρξή της, έχει ως βασικό της γνώρισμα τη σύνδεση δύο ή περισσότερων χαρακτηριστικών για μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, αναδεικνύοντας τις γενικές τάσεις που εμφανίζονται στο δείγμα. Αυτός άλλωστε ήταν

[50] Δ. Κωνσταντοπούλου (1998), *Νέοι και Μετάβαση από το Σχολείο στην Εργασία: Μαθητικοί Προσανατολισμοί και Στρατηγικές*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, σσ. 115-118.

και ο βασικός λόγος, για τον οποίο επιλέξαμε την ποσοτική έρευνα, γιατί μας παρείχε τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε μεγάλο μέρος του πληθυσμού και έτσι να ελέγξουμε τις υποθέσεις εργασίας μας.

Στην ποσοτική έρευνα, η θεωρία μετασχηματίζεται σε θεωρητικές υποθέσεις με εμπειρικές απολήξεις, οι οποίες στη συνέχεια ελέγχονται με κατάλληλα εμπειρικά στοιχεία. Τα στοιχεία αφορούν επιμέρους χαρακτηριστικά των περιπτώσεων, που περιλαμβάνονται στο δείγμα της έρευνας. Η συλλογή των συγκεκριμένων αυτών στοιχείων καθορίζεται από το περιεχόμενο της υπόθεσης που τίθεται σε έλεγχο. Η ποσοτική έρευνα δομείται, συνεπώς, σε *πλέγμα μεταβλητών,* δηλαδή σε χαρακτηριστικά, τα οποία διαφοροποιούνται στις περιπτώσεις που περιλαμβάνονται στο δείγμα. Τα χαρακτηριστικά αυτά συσχετίζονται με σκοπό την ανεύρεση γενικών τάσεων και, συνεπώς, την επαλήθευση των θεωρητικών υποθέσεων.[51]

Η τεχνική συλλογής του δείγματος έγινε με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας.[52] Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν με την τεχνική του ερωτηματολογίου θεωρούνται αντιπροσωπευτικά για το γενικό πληθυσμό και δίνουν αρκετές, στατιστικά επεξεργάσιμες, πληροφορίες για να συνθέσουμε την εικόνα που έχουν οι κάτοχοι Διεθνούς προστασίας.[53]

Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε, αφού έγινε καταγραφή των ερωτημάτων της έρευνας και των πληροφοριών που στοχεύαμε να συγκεντρώσουμε και αναδιαμορφώθηκε με την πιλοτική του συμπλήρωση από 10 επωφελούμενους στα. Τα στοιχεία αυτής της προέρευνας κατηγοριοποιήθηκαν και στη συνέχεια δημιουργήθηκε ένα αρχείο στο Microsoft Excel, όπου και αναλύθηκαν και έγιναν οι

[51] Κυριαζή, Ν. (2003). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 47-48.

[52] Στην απλή τυχαία δειγματοληψία κάθε μέλος του μελετώμενου πληθυσμού έχει ίσες ευκαιρίες να επιλεγεί. Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή, επιλέγεται στην τύχη μέσα από έναν κατάλογο του πληθυσμού (ένα πλαίσιο δειγματοληψίας) ο αριθμός υποκειμένων, που θα αποτελέσουν το δείγμα. Εξαιτίας της πιθανότητας και της τύχης το δείγμα αναμένεται να περιλαμβάνει υποκείμενα με χαρακτηριστικά παρόμοια με αυτά του όλου πληθυσμού. Ένα πρόβλημα, που συνδέεται με αυτή τη συγκεκριμένη μέθοδο δειγματοληψίας, είναι ότι χρειάζεται ένας πλήρης κατάλογος του πληθυσμού και αυτός δεν είναι πάντοτε διαθέσιμος. Βλ. Cohen, L. Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Έκφραση, σσ. 128.

[53] Αθανασίου, Λ. (2003). *Μέθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής*. Ιωάννινα, σσ. 87-90.

απαραίτητες συζητήσεις και διορθώσεις, ώστε το ερωτηματολόγιο να λάβει την τελική του μορφή. Το ερωτηματολόγιο στη συνέχεια δόθηκε σε 5 καταρτιζόμενους.

Αυτό χωρίζεται σε 9 ενότητες και περιελάμβανε 41 ερωτήσεις, που ήταν διαμορφωμένες έτσι, ώστε να ανιχνευθούν:

- τα δημογραφικά και κοινωνικά γενικά χαρακτηριστικά του δείγματος, δηλαδή το φύλο, την ηλικία, ο τόπος χώρα καταγωγής και η εργασιακή εμπειρία, το επάγγελμά τους και το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειας, στην Ελλάδα και στη χώρα καταγωγής καθώς επίσης και το επίπεδο εκπαίδευσή τους,
- οι λόγοι που τους οδήγησαν να εγκαταλείψουν τη χώρα,
- Εργασιακή τους κατάσταση στη χώρα καταγωγής
- Τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν ως προς την ένταξη τους και τέλος
- τους μελλοντικούς προσανατολισμούς.

Στη συνέχεια δημιουργήθηκε ένα ηλεκτρονικό αρχείο των δεδομένων της δειγματοληψίας, ο έλεγχος των οποίων και η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση έγιναν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου S.P.S.S. 23. Αναζητήθηκαν οι συχνότητες[54] των απαντήσεων και τα ποσοστά επί τοις εκατό που αντιπροσωπεύουν. Στη συνέχεια έγιναν διασταυρώσεις (crosstabulation) ανάμεσα στις εξαρτημένες και τις ανεξάρτητες μεταβλητές, που χρησιμεύουν στον έλεγχο των υποθέσεων της έρευνας. Η στατιστική σημαντικότητα των διασταυρώσεων ελέγχθηκε με το χ^2 κριτήριο σημαντικότητας[55] και το *Cramer's V,*[56] συντελεστή συνάφειας.

---

[54] Οι πίνακες συχνοτήτων μετρούν τον αριθμό των φορών που εμφανίζονται οι διαφορετικές τιμές μιας μεταβλητής στα δεδομένα. Στους πίνακες συχνοτήτων έγινε υπολογισμός της επικρατούσας τιμής (mode), δηλαδή της πιο συχνά εμφανιζόμενης τιμής, ο μέσος όρος (mean), δηλαδή η μέση τιμή μιας σειράς αριθμητικών τιμών, η κεντρική τιμή (median), δηλαδή η τιμή η οποία βρίσκεται στο μέσο της κατανομής, αν το σύνολο των τιμών ταξινομηθεί κατά σειρά μεγέθους και, τέλος, η παράμετρος τυπική απόκλιση (standard deviation), που είναι ένα μέτρο του μέσου όρου διαφοράς των τιμών μιας μεταβλητής από το μέσο όρο τους. Βλ. Howitt, D. Cramer, D. (2001). *A Guide to Computing Statistics with SPSS™ Release 10 for Windows* Αθήνα: Κλειδάριθμος, σ. 47.

[55] Η μέθοδος χ^2 χρησιμοποιείται γενικά, για να εκτιμήσουμε αν δύο ή περισσότερα δείγματα, τα οποία αποτελούνται από δεδομένα συχνοτήτων, διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. ΒλGirone, G. Salvemini, T. (1991). *Lezioni di statistica*. Bari: Caccuci, σσ. 68-70.

Η αξιοπιστία (reliability) εσωτερικής συνέπειας (internal consistency)[57] υπολογίσθηκε με τον προσδιορισμό του συντελεστή α του Cronbach.[58]. Κατά τον Corbetta,[59] ο έλεγχος για τη διερεύνηση της αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας μεταξύ των ερωτήσεων είναι πολύ σημαντικός και επιτρέπει την εξαγωγή σωστών αποτελεσμάτων. Ο δείκτης εσωτερικής αξιοπιστίας Cronbach's alpha[60] χρησιμοποιήθηκε για τον έλεγχο της αξιοπιστίας της πολυπαραγοντικής ανάλυσης.

[56] Επειδή η μέθοδος χ^2 δεν μπορεί να υποδείξει τη δύναμη της σχέσης μεταξύ δύο μεταβλητών, χρησιμοποιήσαμε το συντελεστή συνάφειας Cramer's V. Οι τιμές που μπορεί να πάρει είναι από 0 έως 1. Όσο πιο κοντά είναι στο 1, τόσο πιο δυνατή είναι η σχέση των δύο μεταβλητών, ενώ, όταν βρίσκονται κοντά στο μηδέν, συμβαίνει το αντίθετο, δηλαδή η σχέση των δύο μεταβλητών είναι αδύνατη. Βλ. Ανδριώτης, Κ. (2003). *Ποσοτική Έρευνα και Ανάλυση Δεδομένων με τη Χρήση του SPSS 11.5*. Αθήνα: Κλειδάριθμος, σσ. 126-127.

[57] Η αξιοπιστία των μετρήσεων (reliability) αναφέρεται στη συνέπεια των αποτελεσμάτων που επιτυγχάνονται. Αυτό σημαίνει ότι σε επαναλαμβανόμενες μετρήσεις ενός χαρακτηριστικού γνωρίσματος των υποκειμένων και κάτω από τις ίδιες συνθήκες ένα εργαλείο μέτρησης δίνει τα ίδια αποτελέσματα. Οι τιμές του δείκτη αξιοπιστίας κυμαίνονται μεταξύ 0 και 1. Δείκτης που πλησιάζει προς το μηδέν δείχνει ότι η αξιοπιστία είναι ελάχιστη, ενώ όταν πλησιάζει στη μονάδα η αξιοπιστία είναι υψηλή. Βλ. Frosini, V. (1995). *Introduzione alla Statistica*. Roma: NIS, σσ. 80-89.

[58] Cronbach, L. J. (1951). "Coefficient alpha and the internal structure of tests". *Psychometrica,* 16 : 297-334.

[59] Corbetta, P. (1999). *Metodologia e Tecniche della Ricerca Sociale Bologna*: Il Mulino, σσ. 475-480.

[60] Καράγεωργος, Δ. (2002). *Μεθοδολογία Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής: Μια Διδακτική Προσέγγιση*. Αθήνα: Σαββάλας, σσ. 213-215.

Κεφάλαιο 4ο: Αποτελέσματα έρευνας

Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε τα δεδομένα, που προέκυψαν από την ποσοτική έρευνα που πραγματοποιήσαμε στο δείγμα των επωφελούμενων κατόχων Διεθνούς προστασίας στον Ελαιώνα. Πιο συγκεκριμένα, θα εκθέσουμε αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας σχετικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Κατανομή καταρτιζομένων του δείγματος ως προς το φύλο

Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό %
Άνδρας	55	73,3
Γυναίκα	20	26,7

Μέσος Όρος: 1,2667, Κεντρική Τιμή:1,0, Επικρατούσα Τιμή:1, Τυπική Απόκλιση: 0,44519

Από τα στοιχεία του πίνακα 1, στον οποίο παρουσιάζεται η κατανομή του δείγματος ως προς το φύλο, διαπιστώνουμε ότι το 73,3% είναι άνδρες και το 26,7% γυναίκες. Είναι ένδειξη που μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι στο σύνολο επωφελούμενων υπάρχει σαφής υπεροχή των ανδρών έναντι των γυναικών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Κατανομή των καταρτιζόμενων του δείγματος κατά ηλικία και φύλο

		Φύλο			
		Άνδρας		Γυναίκα	
	18 έως 25	11	78,6%	3	21,4%
	26 έως 35	17	73,9%	6	26,1%

Ηλικία	**36 έως 50**	11	64,7%	6	35,3%
	51 έως 60	11	78,6%	3	21,4%
	61 και άνω	5	71,4%	2	28,6%

X^2=1,057 DF=4, επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,00, Cramer's V=0,119.

Όπως φαίνεται στον πίνακα 2, ο μέσος όρος ηλικίας των καταρτιζόμενων του δείγματος είναι μεταξύ 26 έως 35 για τους άνδρες. Οι ηλικίες κυμαίνονται από 18 έως 70 έτη, αλλά κυρίως είναι νέοι μεταξύ και 18 και 28 ετών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Κατανομή του δείγματος ως προς τη Χώρα Προέλευσης

	Συχνότητα	**Ποσοστό %**
Συρία	45	60,0
Αφγανιστάν	18	24,0
Ιράκ	6	8,0
Σομαλία	5	6,7
Ερυθραία	1	1,3

Μέσος Όρος: 1,6533, Κεντρική Τιμή:1,0, Επικρατούσα Τιμή:1, Τυπική Απόκλιση: 0,97943

Ως προς τη χώρα προέλευσης το μεγαλύτερο ποσοστό φαίνεται να είναι από τη Συρία (60%) ακολουθούν το Αφγανιστάν (24%%), το Ιράκ (8%), η Σομαλία (6,7%) και τέλος, η Ερυθραία (1%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Κατανομή του δείγματος ως προς την οικογενειακή κατάσταση

	Συχνότητα	**Ποσοστό %**
Παντρεμένος	60	80,0
Ελεύθερος	7	9,3

Διαζευγμένος	2	2,7
Σε Διάσταση	6	8,0

Μέσος Όρος: 1,3867, Κεντρική Τιμή:1,0, Επικρατούσα Τιμή:1, Τυπική Απόκλιση: 0,88369

Ως προς την οικογενειακή κατάσταση του δείγματος φαίνεται ότι στην πλειοψηφία τους είναι παντρεμένοι (ποσοστό 80%), ακολουθούν οι κατηγορίες ελεύθερος (9,3%), σε διάσταση (8%) και τέλος διαζευγμένος (2,7%).

Σε ερώτηση σχετικά με αν έχουν παιδιά έχουν απάντησαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία τους ότι είναι γονείς (94% περίπου) με ένα έως πέντε παιδιά ενώ ένα μικρό ποσοστό (6% περίπου) απάντησε αρνητικά στη σχετική ερώτηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Κατανομή του δείγματος ως προς το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειας (Ελλάδα)

	Συχνότητα	**Ποσοστό %**
μέχρι 150 ευρώ	8	10,7
μέχρι 500 ευρώ	63	84,0
Πάνω από 1500 ευρώ	4	5,3

Μέσος Όρος: 2,0533, Κεντρική Τιμή:2,0, Επικρατούσα Τιμή:2, Τυπική Απόκλιση: 0,769223

Σχετικά τώρα, με το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειας στην Ελλάδα αυτό φαίνεται να κυμαίνεται μεταξύ 150 ευρώ έως πάνω από 1500 ευρώ. Ειδικότερα, το 10,7% απάντησε ότι, το μηνιαίο εισόδημά του είναι περίπου 150 ευρώ το μήνα. Το 84% απάντησε ότι, το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειας ανέρχεται στα 500 ευρώ το μήνα και τέλος ένα πολύ μικρό ποσοστό (5,3%) δήλωσε ότι, το μηνιαίο του εισόδημα ξεπερνά τα 1500 ευρώ το μήνα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Κατανομή του δείγματος ως προς το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειας (Χώρα καταγωγής)

	Συχνότητα	Ποσοστό %
μέχρι 150 ευρώ	23	30,7
μέχρι 500 ευρώ	5	6,7
μέχρι 1500 ευρώ	2	2,7
Λιγότερο από 100 ευρώ το μήνα	45	60,0

Μέσος Όρος: 4,7467, Κεντρική Τιμή:4,0, Επικρατούσα Τιμή:4, Τυπική Απόκλιση: 2,82409

Σε σχετική ερώτηση με το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειας στη χώρα καταγωγής το μεγαλύτερο ποσοστό (60%) απάντησε λιγότερα από 100 ευρώ το μήνα. Το 10% του δείγματος απάντησε από 150 ευρώ έως 500 ευρώ και τέλος, ένα πολύ μικρό ποσοστό απάντησε ότι, το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειάς του ήταν μέχρι 1500 ευρώ (2,7%).

Σχήμα 1: Κατανομή του δείγματος ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης

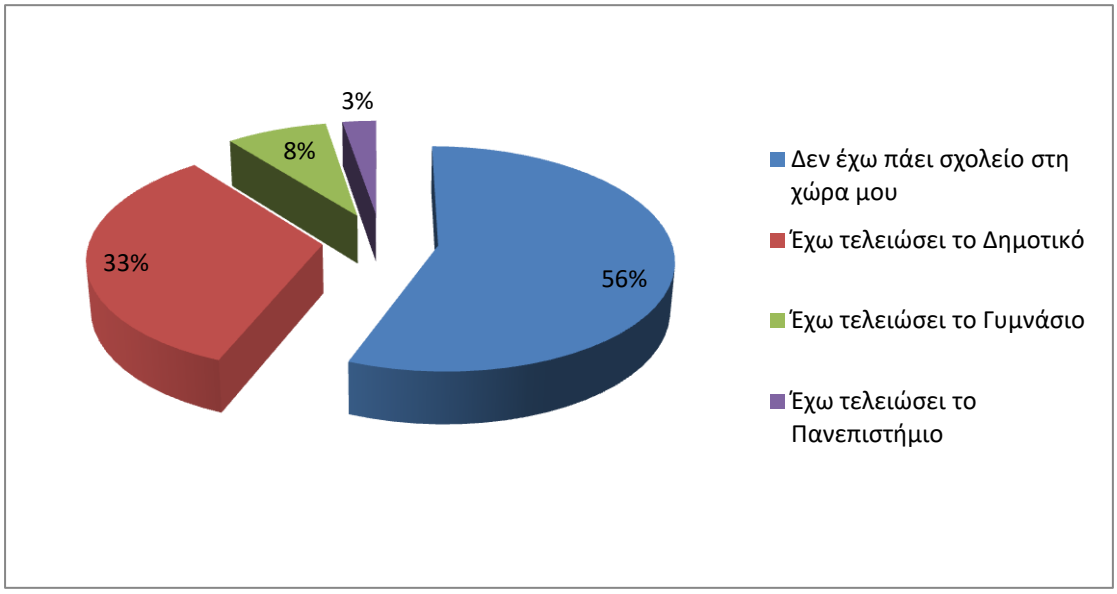

Μέσος Όρος: 1,5467, Κεντρική Τιμή:1,0, Επικρατούσα Τιμή:1, Τυπική Απόκλιση: 0,68366

Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης αυτό φαίνεται να είναι σχετικά χαμηλό. Ειδικότερα, το 56% του δείγματος φαίνεται να μην έχει τελειώσει το σχολείο. Το 33% είναι απόφοιτος Δημοτικού. Το 8% έχει τελειώσει το Γυμνάσιο και ένα 3% είναι απόφοιτοι πανεπιστημίου. Σε σχετική ερώτηση γιατί δεν ολοκλήρωσαν το σχολείο το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ότι, οφείλεται στον πόλεμο ή σε κάποια εμφύλια σύρραξη (75%) ενώ, ένα μικρό ποσοστό (25 περίπου) απάντησε ότι η μη φοίτηση του στο σχολείο οφείλεται σε οικονομικούς λόγους. Σε σχετική ερώτηση εάν έχουν φέρει από τη χώρα τους κάποιο πιστοποιητικό σπουδών στη συντριπτική τους πλειοψηφία απάντησαν αρνητικά (93%).

Στο βαθμό που τα παραπάνω στοιχεία ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και μπορεί να χαρακτηριστούν ως ενδεικτικά, η συγκέντρωση του αναλφαβητισμού μπορεί να θεωρηθεί ότι κινείται σε σχετικά υψηλά επίπεδα. Και τούτο γιατί, θα πρέπει να επισημανθεί ότι, μολονότι τα σχετικά ποσοστά αναλφάβητων, σε μερικές περιπτώσεις, δεν είναι ιδιαίτερα υψηλά, η εικόνα διαφοροποιείται εάν συνυπολογιστεί ότι ο κύριος όγκος των ξένων υπηκόων είναι συνήθως άτομα νεαρών ή ενδιάμεσων ηλικιών. Τα ποσοστά δηλαδή αυτά των αναλφάβητων μπορεί να χαρακτηριστούν ως ιδιαίτερα υψηλά. Θα πρέπει ταυτοχρόνως να επισημανθεί ότι οι εκτιμήσεις του εκπαιδευτικού επιπέδου του συνόλου των ξένων υπηκόων αφορούν τη μητρική τους γλώσσα και όχι την ελληνική. Καθώς δε, στη μεγάλη τους πλειονότητα, οι ξένοι υπήκοοι εντάσσονται, νόμιμα ή παράνομα, στο εργατικό δυναμικό, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, για ένα μεγάλο αριθμό ξένων υπηκόων, προβάλλει ως άμεση αναγκαιότητα.[61]

[61] Ευστράτογλου, Α. (1999). *Οι Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Αναλφαβητισμού στην Ελλάδα,* Αθήνα: τυπωθήτω, σελ. 93.

Σχήμα: 2 Κατανομή Δείγματος ως προς τη γνώσης της ελληνικής γλώσσας

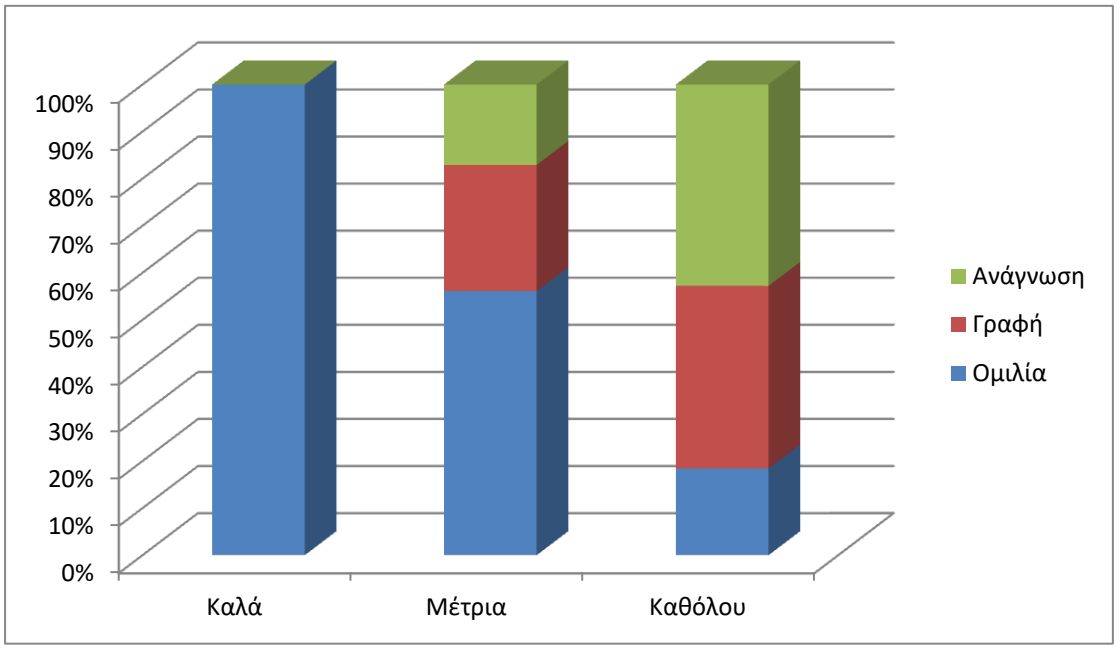

Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνονται και από τις απαντήσεις του δείγματος όπου φαίνεται ότι, σε πολύ μεγάλο ποσοστό ομιλούν την ελληνική γλώσσα καλά, ενώ, να γράψουν ή διαβάσουν κάτι στα ελληνικά απάντησαν μέτρια ή καθόλου.

Λόγοι Εγκατάλειψης της Χώρας Καταγωγής

Είναι προφανές πως οι λόγοι που υποχρεώνουν ή παρακινούν μεγάλους αριθμούς ανθρώπων στη μετανάστευση είναι πολλοί. Πολλές από τις περιοχές που δημιουργούν πρόσφυγες (λόγω συγκρούσεων, διακρίσεων, διώξεων) και μετανάστες (εξαιτίας φτώχειας, ανισοτήτων, έλλειψης ευκαιριών, αδυναμίας πρόσβασης σε βασικά αγαθά, δημογραφικής έξαρσης, κλιματικής αλλαγής) βρίσκονται, λίγο μακρύτερα ή κοντύτερα, αλλά πάντως στην ευρωπαϊκή περίμετρο.

Η ζώνη μεταξύ Αφγανιστάν-Πακιστάν και Υποσαχάριας Αφρικής είναι γεμάτη από ασταθή καθεστώτα, αυταρχικές κυβερνήσεις, σε ορισμένες δε περιπτώσεις και αποτυχημένα κράτη, ενώ δεν αποκλείονται νέες συγκρούσεις λόγω

αποσταθεροποιητικών τάσεων. Συνέπεια όλων των παραπάνω είναι να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί μια δεξαμενή ανθρώπων που προβληματίζονται με την ιδέα αναζήτησης καλύτερων ή ασφαλέστερων συνθηκών διαβίωσης στην Ευρώπη.[62]

Βασιζόμενοι στα παραπάνω ρωτήθηκε το δείγμα, για τους λόγους για τους οποίους εγκατέλειψε τη χώρα του.

Σχήμα 3: Κατανομή του δείγματος ως προς τους λόγους εγκατάλειψης της χώρας καταγωγής

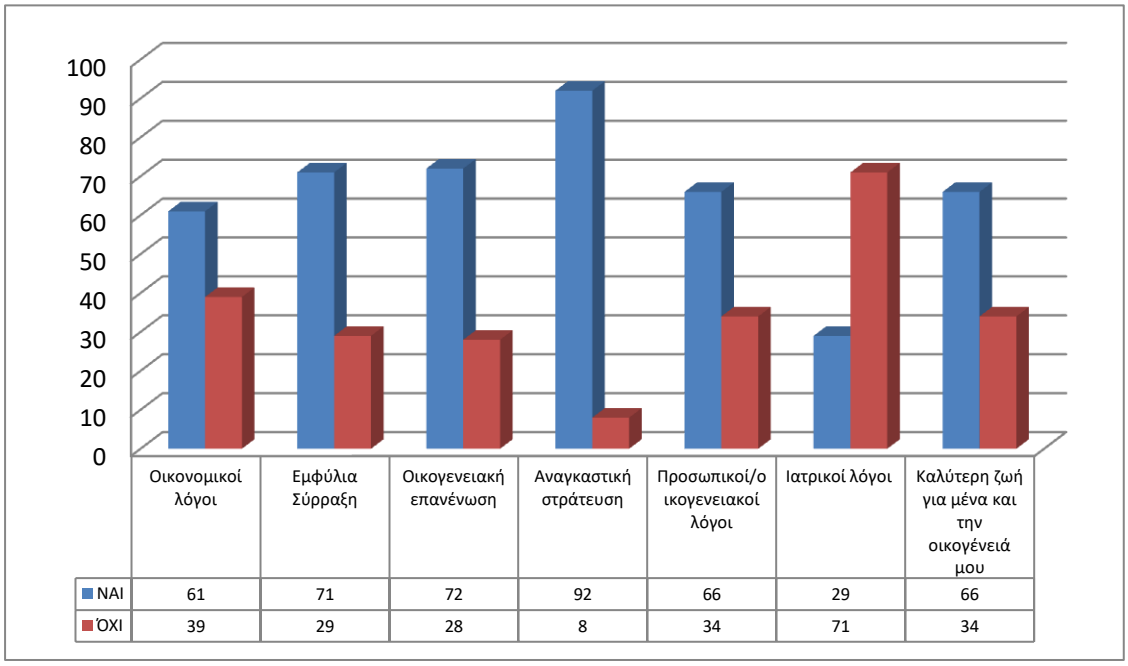

	Οικονομικοί λόγοι	Εμφύλια Σύρραξη	Οικογενειακή επανένωση	Αναγκαστική στράτευση	Προσωπικοί/οικογενειακοί λόγοι	Ιατρικοί λόγοι	Καλύτερη ζωή για μένα και την οικογένειά μου
ΝΑΙ	61	71	72	92	66	29	66
ΟΧΙ	39	29	28	8	34	71	34

Οι λόγοι για τους οποίους, το δείγμα της έρευνας, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα τους είναι κυρίως, οικονομικοί, εμφύλια σύρραξη, αναγκαστική στράτευση και τέλος η ελπίδα για μια καλύτερη ζωή για τους ίδιους και για την οικογένειά τους. Από τη συσχέτιση της παραπάνω ερώτησης με το φύλο φάνηκε ότι οι γυναίκες μεταναστεύουν κυρίως για λόγους οικογενειακής επανένωσης. Συνεπώς η απόφαση για μετανάστευση δεν είναι ατομική αλλά οικογενειακή. Με βάση τα πρόσφατα ερευνητικά αποτελέσματα φαίνεται ότι, ο κυριότερος λόγος μετανάστευσης να

[62] Φίλης, Κ. (2017). *Πρόσφυγες, Ευρώπη, Ανασφάλεια,* Αθήνα: Παπαδόπουλος, σελ. 83.

σχετίζεται κυρίως με την αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής και συνθηκών εργασίας αλλά και με οικονομικούς λόγους. [63]

Τα παραπάνω ευρήματα μπορούν βάσιμα να ερμηνευθούν αν λάβουμε υπόψη μας τη θεωρία του Maslow ιεράρχησης των ανθρώπινων αναγκών σύμφωνα με την οποία υπάρχουν πέντε επίπεδα αναγκών, οι φυσιολογικές ανάγκες, οι ανάγκες ασφάλειας, οι κοινωνικές ανάγκες/ κοινωνικής αποδοχής άτομο, ανάγκες αυτοεκτίμησης και τέλος ανάγκες αυτοπραγμάτωσης.[64]

Εργασιακή κατάσταση στη χώρα καταγωγής

Οι μετακινήσεις εργατικού δυναμικού από μια χώρα σε άλλη αποτελούν πλέον διεθνώς αντικείμενο ευρείας επιστημονικής συζήτησης καθώς βαθμιαία διαπιστώνεται ότι οι μετακινήσεις των παραγωγικών συντελεστών είναι εξίσου σημαντικές με αυτές των εμπορευματικών και των υπηρεσιών. Είναι γεγονός ότι, η μετανάστευση αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο με διαστάσεις που συχνά ξεπερνούν το βελησνεκές της οικονομικής, κοινωνικής ή πολιτικής θεωρίας.[65]

[63] Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνονται και από την έρευνα του κ. Ιωσηφίδη με θέμα τη μετανάστευση και ένταξη μεταναστών από την Αλβανία και την πρώην ΕΣΣΔ. Βλ. Ιωσηφίδης, Θ. (2009). "Κοινωνικό Κεφάλαιο και Μεταναστευτική Ένταξη: Μετανάστριες από την Αλβανία και την πρώην ΕΣΣΔ", στο *Ζητήματα Ένταξης Μεταναστών*, (Κόντης, Α. Επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 255-384.

[64] Maslow, A.H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370 - 396.

[65] Χριστοδούλου, Δ. Νίκας, Χ. (2012). *Η Διεθνής Οικονομική στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης,* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ. 135.

Σχήμα: 4 Κατανομή του δείγματος ως προς τον τομέα απασχόλησης

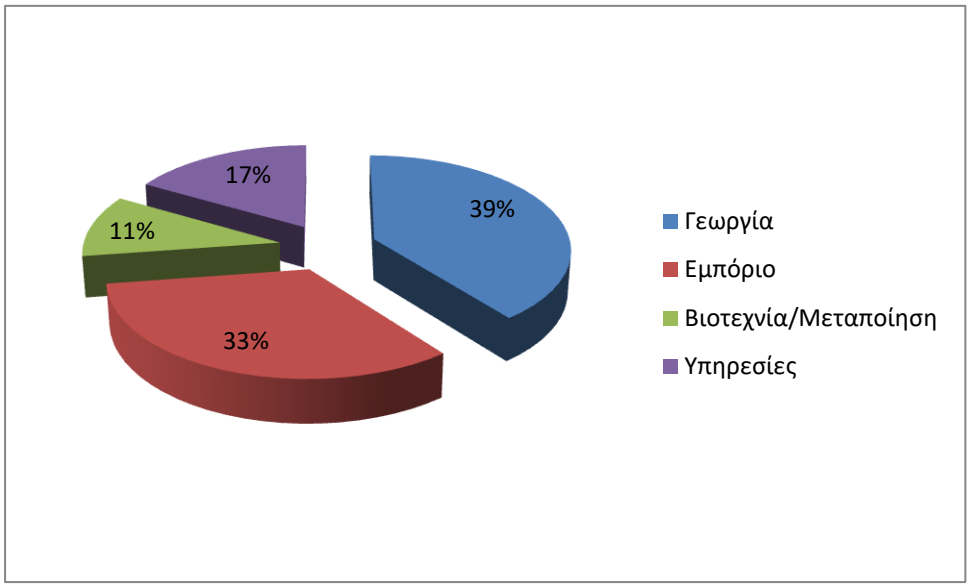

Οι τομείς απασχόλησης των μεταναστών στη χώρα καταγωγής τους σχετίζεται με εργασία στη γεωργία, το εμπόριο, τις υπηρεσίες. Γενικά η επαγγελματική τους κατάσταση δείχνει χαμηλά ποσοστά εξειδίκευσης καθώς και σπουδών.

Σχήμα: 5 Κατανομή του δείγματος ως προς την εργασία στη χώρα καταγωγής

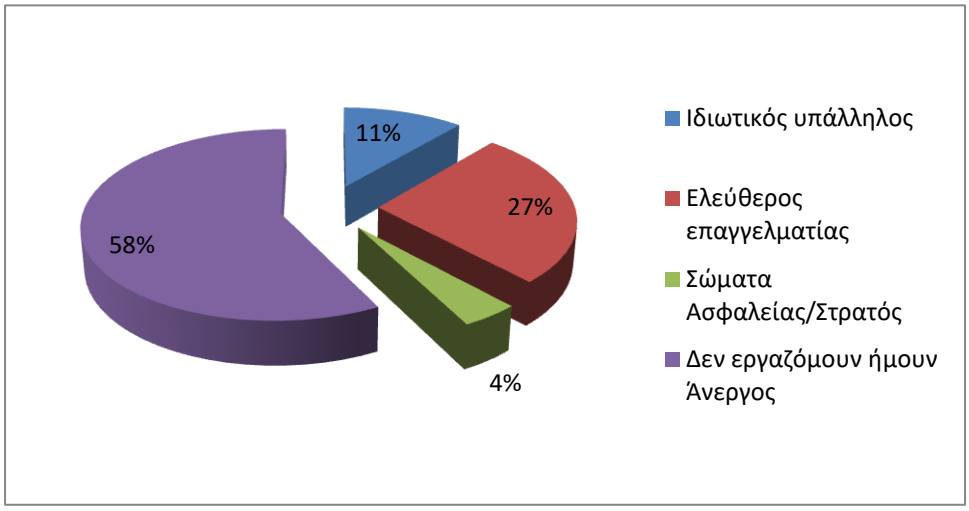

Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι εργάζονταν ευκαιριακά στην πλειοψηφία του χωρίς ασφάλιση. Γενικά παρατηρήθηκε ένας σημαντικός βαθμός εργασιακής αστάθειας.

Σχήμα: 5 Κατανομή του δείγματος ως προς την προσπάθεια εύρεσης εργασία στην Ελλάδα

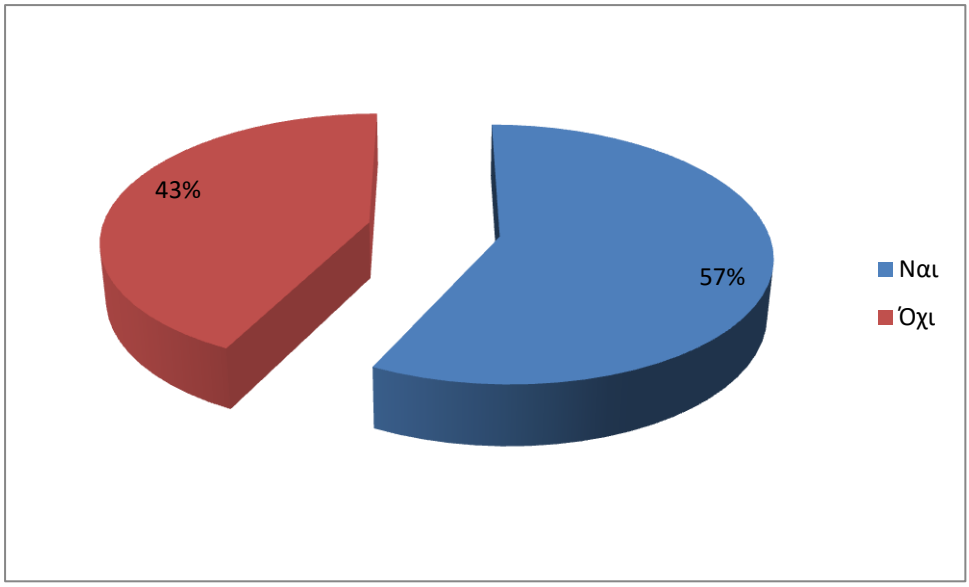

Σε σχετική ερώτηση εάν έχουν εργαστεί στην Ελλάδα, απάντησαν καταφατικά αλλά όμως οι εργασίες ήταν ευκαιριακές με πολύ χαμηλό ημερομίσθιο (μέχρι 10 ευρώ).

Δυσκολίες Ένταξης

Δεν υπάρχει ένας, απόλυτος ορισμός του τι ακριβώς εννοούμε όταν αναφερόμαστε στην «ένταξη των μεταναστών». Οι διάφοροι ακαδημαϊκοί που πραγματεύονται το θέμα δίνουν έμφαση σε διαφορετικές πλευρές της ένταξης, εν μέρει λόγω των διαφορετικών επιστημονικών προσεγγίσεών τους, και εν μέρει λόγω των διαφορών των αντιλήψεών τους ως προς το είδος της διεργασίας που θα έπρεπε να ισχύει. Αυτή η τελευταία παράμετρος αναδεικνύεται περισσότερο από οπουδήποτε αλλού στις ιστορικά διαφορετικές εθνικές προσεγγίσεις μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το πώς πρέπει να ενσωματώνονται οι μετανάστες στην κοινωνία. Πρόσφατα, ο όρος κοινωνική συνοχή χρησιμοποιείται σχεδόν ως ταυτόσημος με τον όρο ένταξη, τουλάχιστον με την έννοια ότι οι κοινωνίες με υψηλά επίπεδα κοινωνικής συνοχής είναι αυτές στις οποίες οι μετανάστες ενσωματώνονται με επιτυχία.

Ένας ορισμός που πρότεινε η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ESC) της Ε.Ε. είναι αυτός της πολιτικής ένταξης, «που βασίζεται στη σταδιακή εξίσωση των δικαιωμάτων και καθηκόντων των μεταναστών, όπως και της πρόσβασής τους σε αγαθά και υπηρεσίες, με τα δεδομένα που ισχύουν και για τον υπόλοιπο πληθυσμό, υπό συνθήκες ίσων ευκαιριών και ίσης αντιμετώπισης».

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει σε πρόσφατη Εγκύκλιό της ότι «η ένταξη πρέπει να νοείται ως μία αμφίδρομη διαδικασία βασισμένη στα αμοιβαία δικαιώματα και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις των νομίμως κατοικούντων στη χώρα πολιτών τρίτων χωρών και της κοινωνίας που τους δέχεται, η οποία παρέχει τις συνθήκες για πλήρη συμμετοχή του μετανάστη».

Ένας άλλος ορισμός, που προτείνεται, είναι ότι η ένταξη είναι «η διαδικασία κατά την οποία οι μετανάστες γίνονται αποδεκτοί από την κοινωνία, τόσο ως άτομα όσο και ως ομάδες». Με τον ορισμό αυτό, η φύση της κοινωνίας που δέχεται τους μετανάστες αποτελεί ζωτικής σημασίας παράγοντα στην περίπλοκη εξίσωση η οποία περιλαμβάνει τόσους διαφορετικούς πρωταγωνιστές – τους ίδιους τους μετανάστες, τις κυβερνήσεις των χωρών-δεκτών, τις υπηρεσίες τους, και τις τοπικές κοινότητες. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η άνιση κατανομή ισχύος μεταξύ της κοινωνίας που δέχεται τους μετανάστες και των μεταναστών σημαίνει ότι η κοινωνία-δέκτης είναι αυτή που έχει τον μεγαλύτερο λόγο στον καθορισμό των αποτελεσμάτων. Το πρόβλημα με όλους αυτούς τους ορισμούς, και άλλους, είναι ότι δεν αποδίδουν μία καλή αίσθηση του πόσο περίπλοκο και διαφοροποιημένο είναι το φαινόμενο που καλούμε ένταξη των μεταναστών.[66]

Σύμφωνα με την *εθνική στρατηγική για την ένταξη*, η συνειδητοποίηση της δυναμικής και της πολυπλοκότητας του μεταναστευτικού φαινομένου, οδηγεί στην υιοθέτηση διαφοροποιημένων μοντέλων και πολιτικών ένταξης χρονικά, αλλά και γεωγραφικά/πολιτισμικά. Συγκεκριμένα, υπάρχουν (α) το *αφομοιωτικό μοντέλο* το οποίο δεν επιτρέπει την ύπαρξη της διαφορετικότητας και της ανομοιογένειας. Το μοντέλο αυτό στοχεύει στην πολιτισμική ομογενοποίηση και τη δημιουργία μιας συνεκτικής σύγχρονης κοινωνίας εργαζομένων και καταναλωτών/καταναλωτριών,

[66] Baldwin-Edwards, M. (x.x.). *Η Ένταξη των Μεταναστών στην Αθήνα: Δείκτες Ανάπτυξης και Στατιστικές μέθοδοι Μέτρησης,* Αθήνα: Παρατηρητήριο Μετανάστευσης στη Μεσόγειο, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ. 5-6.

που ακολουθούν τον τρόπο ζωής (τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο βίο) του γηγενούς πληθυσμού, εγκαταλείποντας συνήθειες, προσδέσεις και πρακτικές των χωρών προέλευσης. (β) Το *πολυπολιτισμικό μοντέλο*. Σύμφωνα με αυτό, για να μπορέσουν να συνυπάρξουν οι διάφοροι πολιτισμοί θα πρέπει να αναγνωριστούν και να διατηρηθούν οι ιδιαιτερότητες τους καθενός. Το μοντέλο αυτό αναγνωρίζει ότι στην κοινωνία υπάρχουν ομάδες με διαφορετική προέλευση και άρα ο μόνος τρόπος συνύπαρξης τους είναι η αποδοχή της διαφορετικότητας. Επομένως, η κρατική εξουσία πρέπει να παραμένει ουδέτερη και δίκαιη και να εξασφαλίζει ότι κάθε ομάδα διαθέτει το δικαίωμα να αναπτύξει τον δικό της πολιτισμικό χαρακτήρα. Το μοντέλο αυτό υιοθετήθηκε από διάφορες χώρες σε δύο βασικές διαφορετικές εκδοχές: Το *συντηρητικό/φιλελεύθερο μοντέλο*, το οποίο δέχεται την πολιτισμική διαφορετικότητα υπό την προϋπόθεση ότι τα άτομα συμπεριφέρονται ως καταναλωτές/καταναλώτριες στην οικονομία της αγοράς και ως πολίτες της χώρας. *Το κοινωνικό μοντέλο*, το οποίο εμμένει στην αναγνώριση της πολιτισμικής διαφορετικότητας, η οποία πρέπει να διεκδικείται από τις κοινότητες των μεταναστών/μεταναστριών και να αναγνωρίζεται συλλογικά, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Στον αντίποδα των παραπάνω μοντέλων, και προκειμένου να αρθεί το αδιέξοδο που τόσο το μοντέλο της αφομοίωσης όσο και εκείνο της πολυπολιτισμικότητας είχαν δημιουργήσει σε ορισμένες ευρωπαϊκές κοινωνίες, η Ευρώπη υιοθέτησε στο τέλος της δεκαετίας του 1990 το μοντέλο της κοινωνικής ένταξης ως έννοια και πολιτική που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ως κοινωνική ένταξη ορίζεται η διαδικασία αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας προσαρμογής των μεταναστών/μεταναστριών, των αιτούντων/αιτουσών και δικαιούχων διεθνούς προστασίας καθώς και της κοινωνίας υποδοχής με στόχο τη δημιουργία κοινωνιών με ισχυρή συνοχή και την επίτευξη της συνύπαρξης με όρους ειρήνης και αλληλοκατανόησης.

Για το σκοπό αυτό, υιοθετήθηκε η διαπολιτισμική προσέγγιση με τελικό στόχο την πολιτισμική, κοινωνική, οικονομική και πολιτική καινοτομία και τον πλουραλιστικό μετασχηματισμό της δημόσιας σφαίρας μέσω της γόνιμης ανταλλαγής και σύνθεσης μεταξύ πλειονότητας και μειονοτήτων, κυρίαρχης κουλτούρας και διαφόρων ειδών

υποκουλτούρας, κοινωνικών τάξεων, θρησκευτικών αντιλήψεων, κεντρικής διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης κ.ο.κ.. Ο διαπολιτισμικός διάλογος υιοθετήθηκε από το συγκεκριμένο μοντέλο ως μέσο διαχείρισης της διαφορετικότητας, αφενός, χωρίς να διακυβεύεται η πλήρης ενσωμάτωση των μεταναστών/μεταναστριών στις κοινωνίες υποδοχής και, αφετέρου, για να επιτυγχάνεται η συνοχή στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες.[67]

Προκειμένου λοιπόν να ερευνήσουμε το επίπεδο ένταξης των κατόχων διεθνούς προστασίας οι οποίοι φιλοξενούνται προσωρινά στη Δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα χρησιμοποιήσαμε το μοντέλο προσαρμογής ενήλικων μεταναστών των Μπεζεβένγκη και Παυλόπουλου (2011). Αντίθετα με το μοντέλο αυτό αντί για ποιοτικούς δείκτες προσαρμογής εμείς χρησιμοποιήσαμε ποσοτικούς. Οι δείκτες αυτοί είναι: (α) επιβαρυντικοί παράγοντες:

(1) η ανεπαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας,(2) τα νομικά ζητήματα, (3) η δυσκολία εύρεσης εργασίας, (4) η γραφειοκρατία, (5) το κόστος ζωής, (6) η νοσταλγία προς την πατρίδα και (8) Διομαδικές σχέσεις.

Επιβοηθητικοί παράγοντες:

(1) Οι σχέσεις με τους συμπατριώτες εκτός δομής, (2) η προσπάθεια εύρεσης εργασία 9έστω και ευκαιριακής), (3) οι σχέσεις με Έλληνες, (4) η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, (5) τα στοιχεία της προσωπικότητας και (6) τρόπος ζωής.[68]

ΠΙΝΑΚΑΣ: 6 Κατανομή δείγματος ως προς τους επιβαρυντικούς παράγοντες ένταξης

Επιβαρυντικοί παράγοντες ένταξης	**Ποσοστό %**
Ανεπαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας	25
Νομικά ζητήματα	10

[67] ΥΜΕΠΟ, (2019). *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, Κείμενο σε δημόσια Διαβούλευση*, (Διαθέσιμο on line: http://www.opengov.gr/immigration/?p=795 προσπελάστηκε: 16/01/2019).

[68] Παυλόπουλος, Β. Μπεζεβένγκης, Η. (2011). "Ποιοτικά Χαρακτηριστικά της Προσαρμογής Ενήλικων Μεταναστών: Ο Ρόλος του Επιπολιτισμού", στο *Η Εργασία ως Παράγων Ανάπτυξης: Μετανάστευση-Οικονομία-Τεχνολογία,* (Κόντης, Α. Επιμ.) Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 93-121.

Δυσκολία εύρεσης εργασίας	23
Γραφειοκρατία	13
Κόστος ζωής	9
Νοσταλγία προς την πατρίδα	20
Διομαδικές σχέσεις	25

Όσον αφορά τους επιβαρυντικούς παράγοντες ένταξης, φαίνεται ότι καθοριστικό ρόλο παίζει η μη καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας, στη συνέχεια η δυσκολία εύρεσης εργασίας, η μη γνώση του νομικού πλαισίου και της Δημόσιας Διοίκησης φαίνεται να τους δυσκολεύει, τέλος, η νοσταλγία προς την πατρίδα καταγωγής και οι διομαδικές σχέσεις που έχουν αναπτύξει φαίνεται να είναι επιβαρυντικοί παράγοντες ένταξης.

ΠΙΝΑΚΑΣ: 7 Κατανομή δείγματος ως προς τους επιβοηθητικοί παράγοντες ένταξης

Επιβοηθητικοί παράγοντες ένταξης	**Ποσοστό %**
Σχέσεις με συμπατριώτες εκτός δομής	35
Προσπάθεια εύρεσης εργασίας έστω και ευκαιριακής	15
Οι σχέσεις με τους Έλληνες	10
Διδασκαλία ελληνικής γλώσσας	10
Στοιχεία της προσωπικότητας	10
Τρόπος ζωής	20

Σχετικά με τους επιβοηθητικούς παράγοντες ένταξης φαίνεται να είναι πολύ σημαντική η υποστήριξη από το δίκτυο των σχέσεων με τους συμπατριώτες τους. Επίσης, η προσπάθεια εύρεσης εργασίας έστω και ευκαιριακά έχει θετικό πρόσημο στην ένταξη. Ο ελληνικός τρόπος ζωής φαίνεται και αυτός να αξιολογείται θετικά

ενώ, σημαντικό ρόλο φαίνεται να παίζουν τόσο οι σχέσεις με τους Έλληνες, η ελληνική γλώσσα που διδάσκονται και τα θετικά στοιχεία της προσωπικότητάς τους.[69]

Τα παραπάνω στοιχεία μπορούν βάσιμα να ερμηνευθούν αν λάβουμε υπόψη μας τη θεωρία του κοινωνικού κεφαλαίου. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα, που διατηρούνται στο χρόνο και συσχετίζονται με εν πολλοίς θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης. Στη βάση αυτής της ερμηνείας, το κοινωνικό κεφάλαιο αντανακλά τα πλεονεκτήματα και τις δυνατότητες που αποκομίζουν τα άτομα που ανήκουν σε κοινωνικά δίκτυα ή ομάδες, στο βαθμό που τηρούν ορισμένους βασικούς κανόνες συμπεριφοράς που ισχύουν στο εσωτερικό των ομάδων αυτών. [70]

Προσδοκίες

Το προσφυγικό ζήτημα εισήλθε σε μια κρίσιμη φάση από τις αρχές του 2015 και κορυφώθηκε την περίοδο Αύγουστο 2015 – Μαρτίου 2016. Οι προσφυγικές ροές στη Μεσόγειο, προς Ελλάδα και Ιταλία, καταγράφηκαν ιδιαίτερα αυξημένες από το καλοκαίρι του 2015. Εκείνη την περίοδο ο κύριος όγκος των προσφύγων κατευθύνθηκε από την Τουρκία στην Ελλάδα μέσω των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, το 2015-2016 διέσχισαν τα ελληνοτουρκικά σύνορα στο Αιγαίο 817.175 άνθρωποι. Ανεπίσημα ο αριθμός των προσφύγων που έφτασαν στην Ελλάδα, υπολογίζεται στο ένα εκατομμύριο άνθρωποι. Ο πληθυσμός αυτός, από τα νησιά κατευθύνθηκε αρχικά στον Πειραιά και στη συνέχεια διέσχισε τη χώρα με στόχο τη συνοριακή γραμμή Ελλάδας – FYROM και

[69]Τα ευρήματα της έρευνάς μας συμπίπτουν αρκετά με τα αποτελέσματα της έρευνα των κ. Παυλόπουλου και Μπεζεβένγκη. Βλ. Παυλόπουλος, Β. Μπεζεβένγκης, Η. (2011). "Ποιοτικά Χαρακτηριστικά της Προσαρμογής Ενήλικων Μεταναστών: Ο Ρόλος του Επιπολιτισμού", στο *Η Εργασία ως Παράγων Ανάπτυξης: Μετανάστευση-Οικονομία-Τεχνολογία,* (Κόντης, Α. Επιμ.) Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 93-121.

[70] Τσούνης, Α. Σαράφης, Π. (2016). Κοινωνικό Κεφάλαιο: Μια Απόπειρα Εννοιολογικής Οριοθέτηση του Όρου, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, IZ, τ.66

το πέρασμα της Ειδομένης. Με το κλείσιμο των συνόρων και τη συμφωνία Ε.Ε. Τουρκίας τον Μάρτιο του 2016, περίπου 60.000 πρόσφυγες εγκλωβίστηκαν στην Ελλάδα. Η δυναμική και ρευστότητα των προσφυγικών ροών κατά τη διάρκεια του 2015-2016 υπήρξε συνεχής και εναλλασσόμενη, δημιουργώντας πολλά εμπόδια στη διαμόρφωση τακτικής αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος. Έως τον Μάρτιο του 2016 προκρίθηκε η τεχνική της όσο ανώδυνης διέλευσης του μεγάλου πλήθους προσφύγων από τη χώρα. Με το κλείσιμο των συνόρων και τον εγκλωβισμό στην Ελλάδα χιλιάδων ανθρώπων άρχισε να διαμορφώνεται η στρατηγική διαχείρισης, προστασίας και εγκατάστασης του πληθυσμού αυτού σε μόνιμες δομές.[71]

ΠΙΝΑΚΑΣ: 8 κατανομή του δείγματος ως προς τις μελλοντικές προσδοκίες

	Συχνότητα	**Ποσοστό %**
Στην Ελλάδα	16	21,3
Σε κάποια άλλη χώρα της Ευρώπης	50	66,7
Να επιστρέψω στην Πατρίδα μου	9	12,0

Μέσος Όρος: 1,9067 Κεντρική Τιμή:2,0, Επικρατούσα Τιμή:2, Τυπική Απόκλιση: 0,57359

Με αφορμή τα παραπάνω ρωτήσαμε το δείγμα σχετικά με τα μελλοντικά τους σχέδια, ειδικότερα το 66,7% δήλωσε ότι επιθυμεί να εγκατασταθεί σε κάποια άλλη χώρα της Ευρώπης. Σε διευκρινιστική ερώτηση εάν αισθάνονται εγκλωβισμένοι στην Ελλάδα το 95% των απαντήσεων του δείγματος ήταν πως ναι, αισθάνονται εγκλωβισμένοι. Το 21% επιθυμεί να μείνει στην Ελλάδα και τέλος, ένα 12% επιθυμεί να επιστρέψει στη χώρα του.

[71] ΥΠΕΠΘ, (2017). *Το Έργο της Εκπαίδευσης των Προσφύγων*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, σελ. 13-14.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Κατανομή του δείγματος ως προς την επιθυμία μετεγκατάστασης σε άλλη χώρα

	Συχνότητα	**Ποσοστό %**
Γερμανία	36	48,0
Αυστρία	13	17,3
Σουηδία	6	8,0
Αγγλία	4	5,3
Ολλανδία	11	14,7
Γαλλία	5	6,7

Μέσος Όρος: 2,6267 Κεντρική Τιμή:2,0, Επικρατούσα Τιμή:1, Τυπική Απόκλιση: 2,11029

Στην ερώτηση σε ποια χώρα επιθυμείτε να εγκατασταθείτε το 48% απάντησε στη Γερμανία, το 17,3% στην Αυστρία, το 18% περίπου στην Ολλανδία, το 8% στη Σουηδία το 7% περίπου στη Γαλλία και τέλος το 5,3% επιθυμεί να εγκατασταθεί στην Αγγλία.

Συμπεράσματα έρευνας

Από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε στους φιλοξενούμενους της δομής του Ελαιώνα καταλήξαμε σε ορισμένα βασικά συμπεράσματα. Στην πλειοψηφία τους είναι άνδρες, έγγαμοι, από τη Συρία και το Αφγανιστάν χαμηλού εκπαιδευτικού και οικονομικού επιπέδου. Εγκατέλειψαν τη χώρα τους λόγω πολέμου ή κάποιας εμφύλιας σύρραξης και αναζητούν μια καλύτερη ζωή για αυτούς και την οικογένειά τους. Ως προς τις δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας θεωρούν ότι η μη γνώση της γλώσσας και η μη γνώση του νομικού πλαισίου είναι επιβαρυντικοί παράγοντες ένταξης. Ως επιβοηθητικούς παράγοντες θεωρούν τα κοινωνικά δίκτυα και τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας.

Αναφορικά με τους μελλοντικούς τους προσανατολισμούς επιθυμούν στην πλειοψηφία τους να μετεγκατασταθούν σε κάποια άλλη Ευρωπαϊκή χώρα (κυρίως Γερμανία).

Τα παραπάνω ευρήματα μπορούν βάσιμα να ερμηνευθούν αν λάβουμε υπόψη μας τα ευρήματα διαφόρων ερευνών σύμφωνα με τα οποία κύρια αίτια των μεταναστευτικών ρευμάτων προς τις χώρες της Ευρώπης είναι η μεγάλη προσφορά θέσεων εργασίας στις χώρες αυτές προκειμένου να καλύψουν τις αυξημένες απαιτήσεις της οικονομικής ανάπτυξής τους. Η εγκατάσταση των μεταναστών στις χώρες υποδοχής συνοδεύεται από μια σειρά προβλημάτων που σχετίζονται με την ομαλή ένταξη, όπως προβλήματα γλώσσας, εκπαίδευσης, κοινωνικής αποδοχής και ενσωμάτωσης.[72]

[72] Γεωργογιάννης, Π. (2008). "Μεταναστευτικά Ρεύματα των Ελλήνων από τον Ελλαδικό Χώρο από τα μέσα του 20ου αιώνα έως σήμερα", στο *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Βηματισμοί για μια αλλαγή στην Εκπαίδευση*, (Γεωργογιάννης Π. Επιμ.) Πάτρα: TYPOCENTER, σελ. 87-103.

Επίλογος

Κλείνοντας αυτή την πρώτη ερευνητική μας προσπάθειας, σε σχέση με το υπό διαπραγμάτευση θέμα θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε ορισμένα βάσιμα συμπεράσματα: Η ελληνική κοινωνία εξελίσσεται πλέον σε μια πολυεθνική όπως υπήρξαν και εξακολουθούν να είναι πλέον διαμορφωμένες οι κοινωνίες των ανεπτυγμένων χωρών αρκετά χρόνια πριν. Η Ελλάδα, από χώρα αποστολής μεταναστών στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα προς τις υπερπόντιες χώρες και στη μεταπολεμική περίοδο προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, μετά την κατάρρευση των καθεστώτων έγινε χώρα υποδοχής μεταναστών. Η ελληνική κοινωνία για πρώτη φορά βρέθηκε αντιμέτωπη με μεγάλες εισροές μεταναστών από τις γειτονικές βαλκανικές χώρες και τις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και από χώρες της Αφρικής και της Ασίας.

Η ένταξη των νομίμων μεταναστών, η οποία αποτελεί θεμελιώδη μέριμνα της Ελληνικής Πολιτείας, για να είναι αποτελεσματική οφείλει να στοχεύει σε δράσεις, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές. Ένταξη στην αγορά εργασίας, ένταξη στις δομές της κοινωνίας, ένταξη στις αρχές και το αξιακό πλαίσιο της Ελληνικής Δημοκρατίας ως κράτους δικαίου και κράτους του ευρωπαϊκού πολιτισμικού πλαισίου.[73]

Η χώρα μας αποτελείται πια από ένα σύνθετο και ευμετάβλητο σύνολο ανθρώπων με όλο και περισσότερες ιδιαιτερότητες και δυνατότητες. Οι μετανάστες πλέον αποτελούν, είτε το θέλουμε είτε όχι, αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας και θα συνεχίσουν να είναι καθώς τα παιδιά τους μεγαλώνουν στη χώρα μας, μορφώνονται και ασπάζονται τον ελληνικό τρόπο ζωής.[74] Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας είναι το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει κατορθώσει μέχρι

[73] Υπουργείο Εσωτερικών (2013). *Εθνική Στρατηγική Ένταξης των Πολιτών Τρίτων Χωρών*, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών, σελ. 5.

[74] Καραμανλή, Θ. (2006). "Μετανάστες στην Ελλάδα" στο, *Αρχιτεκτονικοί και Πολεοδομικοί Μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη Λόγο του Φαινομένου της Μετανάστευσης*, (ΤΕΕ, Επιμ.) Θεσσαλονίκη, ΤΕΕ, σελ. 1-10

σήμερα, να υιοθετεί μια ολοκληρωμένη κοινή μεταναστευτική πολιτική. Στα θέματα της μετανάστευσης, εγκατάστασης και χειρισμού της πολιτισμικής ετερότητας οι κυβερνητικές πολιτικές είναι αποφασιστικής σημασίας. Ιδιαίτερα μετά τη συνθήκη της Λισσαβόνας και την υιοθέτηση της ανοιχτής μεθόδου συντονισμού, η αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιορίζεται ουσιαστικώς στον καθορισμό κοινών στόχων και τη χάραξη κατεύθυνσης γραμμών για την επίτευξή τους.[75]

Η μετανάστευση, λοιπόν, απαιτεί προσεκτικούς και μεθοδευμένους χειρισμούς από την πλευρά της πολιτείας και πρέπει να γίνει κατανοητό το γεγονός ότι δεν αποτελεί απειλή για τη χώρα, αντιθέτως, η ορθή διαχείρισή της μπορεί να δώσει ώθηση στην ελληνική οικονομία.[76]

Μέσα από τη συγκεκριμένη έρευνα η οποία αποτέλεσε μια απόπειρα χαρτογράφησης των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών αναγκών των κατόχων διεθνή προστασία καταλήξαμε ότι απαιτείται μια ολοκληρωμένη προσπάθεια ένταξης η οποία μέχρι αυτή την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές δεν έχει λάβει χώρα. Γιατί όπως μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε οποιαδήποτε πολιτική ένταξη καθορίζει και την ένταξη των ανθρώπων στην κοινωνία. Ειδικότερα, μια ολοκληρωμένη πολιτική ένταξης θα μπορούσε να μετατρέψει τους μετανάστες σε θετική δύναμη της ελληνικής κοινωνίας και σε μοχλό ανάπτυξης.

Εν κατακλείδι, η μετανάστευση αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο δεν πρόκειται να ανακοπεί τα επόμενα χρόνια συνεπώς, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί συνολικά και πολιτικά και όχι αποσπασματικά.

---

[75] Παπαντωνίου, Α. Παπαντωνίου – Φραγκούλη, Μ. (2011).” Μετανάστευση και Πολυπολιτισμικότητα”, στο *Η Εργασία ως παράγων Ανάπτυξης: Μετανάστευση-Οικονομία-Τεχνολογία* (Κόντης, Α. Επιμ.), Αθήνα: Παπζήσης, Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 55-96.

[76] Καραμανλή, Θ. (2006). “Μετανάστες στην Ελλάδα” στο, *Αρχιτεκτονικοί και Πολεοδομικοί Μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη Λόγο του Φαινομένου της Μετανάστευσης*, (ΤΕΕ, Επιμ.) Θεσσαλονίκη, ΤΕΕ, σελ. 1-10

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Αθανασίου, Λ. (2003). *Μέθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής*. Ιωάννινα.

Αθανασούλα – Ρέππα, Α. Ηλιοφώτου, Μ. & Γιαβρίμης, Π. (2015) "Η εκπαίδευση και το ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο ως παράγοντες που συντελούν στην αποτελεσματικότητα του ανθρώπινου δυναμικού και στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας". (Διαθέσιμο on line: http://cretaadulteduc.gr/blog/?p=798 προσπελάστηκε, 10/12/2018)

Ανδριώτης, Κ. (2003). *Ποσοτική Έρευνα και Ανάλυση Δεδομένων με τη Χρήση του SPSS 11.5*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Αφουξενίδης, Α. Σαρρής, Ν. Τσακηρίδη, Ο. (2012). *Ένταξη των Μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές, Πρακτικές,* Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Baldwin-Edwards, M. (x.x.*). Η Ένταξη των Μεταναστών στην Αθήνα: Δείκτες Ανάπτυξης και Στατιστικές μέθοδοι Μέτρησης,* Αθήνα: Παρατηρητήριο Μετανάστευσης στη Μεσόγειο, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Βίτσας, Δ. (2018). Παγκόσμια Ημέρα Μετανάστη, (Διαθέσιμο on line:

http://www.immigration.gov.gr/article-details/-/journal_content/56_INSTANCE_qAPKlk32D3aH/20182/58030?back=press-release προσπελάστηκε: 10/12/2018).

Cohen, L. Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Έκφραση.

Corbetta, P. (1999). *Metodologia e Tecniche della Ricerca Sociale Bologna*: Il Mulino.

Cronbach, L. J. (1951). "Coefficient alpha and the internal structure of tests". *Psychometrica*, 16 : 297-334.

Γεωργογιάννης, Π. (2008). "Μεταναστευτικά Ρεύματα των Ελλήνων από τον Ελλαδικό Χώρο από τα μέσα του 20ου αιώνα έως σήμερα", στο *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Βηματισμοί για μια αλλαγή στην Εκπαίδευση*, (Γεωργογιάννης Π. Επιμ.) Πάτρα: TYPOCENTER, σελ. 87-103.

Γιαννακόπουλος, Γ. (2001). "Το προσφυγικό ζήτημα", *Ιστορικά (Δημοσίευση στην* εφημερίδα Ελευθεροτυπία 30/08/2001).

Frosini, V. (1995). *Introduzione alla Statistica*. Roma: NIS.

Girone, G. Salvemini, T. (1991). *Lezioni di statistica*. Bari: Caccuci.

Ε.Ε. (2010). *Εγχειρίδιο για την ένταξη για υπευθύνους χάραξης πολιτικής και ειδικούς επαγγελματίες,* Ε.Ε.: Λουξεμβούργο

Ευστράτογλου, Α. (1999). *Οι Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Αναλφαβητισμού στην Ελλάδα,* Αθήνα: τυπωθήτω.

IOM, (2009). *Γλωσσάριο για την Μετανάστευση*, IOM.

Howitt, D. Cramer, D. (2001). *A Guide to Computing Statistics with SPSS™ Release 10 for Windows* Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Ιωσηφίδης, Θ. (2009). "Κοινωνικό Κεφάλαιο και Μεταναστευτική Ένταξη: Μετανάστριες από την Αλβανία και την πρώην ΕΣΣΔ", στο *Ζητήματα Ένταξης Μεταναστών*, (Κόντης, Α. Επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 255-384.

Καράγεωργος, Δ. (2002). *Μεθοδολογία Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής: Μια Διδακτική Προσέγγιση*. Αθήνα: Σαββάλας, σσ. 213-215.

Καραμανλή, Θ. (2006). "Μετανάστες στην Ελλάδα" στο, *Αρχιτεκτονικοί και Πολεοδομικοί Μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη Λόγο του Φαινομένου της Μετανάστευσης*, (ΤΕΕ, Επιμ.) Θεσσαλονίκη, ΤΕΕ, σελ. 1-10

Καραμανλή, Θ. (2008). *Η Επίδραση της Μετανάστευσης στην Εκπαίδευση και την Αγορά Εργασίας στην Ελλάδα,* Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Κόντης, Α. (2009). "Κοινωνικό Κεφάλαιο και Ενσωμάτωση Μεταναστών", στο *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών* (Κόντης, Α. επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 223-254.

Κοντιάδης Ξ., Παπαθεοδώρου Θ. (2007). *Η Μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση

Κοντογιώργη, Ε.(1992). "Αγροτικές προσφυγικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία 1923-1930", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών,* Αθήνα, Τομ. 9.

Κυριαζή, Ν. (2003). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Kuhn, T.S.. (2008). *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα.

Κωσταρίδου Ευκλείδη, Α. (1999). *Ψυχολογία των κινήτρων,* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κωνσταντοπούλου, Δ. (1998), *Νέοι και Μετάβαση από το Σχολείο στην Εργασία: Μαθητικοί Προσανατολισμοί και Στρατηγικές*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

Λιναρδής, Α. (2011). *Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών: ένας νέος θεσμός ένταξης των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Μάνος, Ι. Παπαδοπούλου, Δ. Μακρυγιάννη, Β. & Κολοβός, Κ. (2017). *Κοινότητες στην Ελλάδα, Μελετώντας πτυχές της Αλβανικής Μετανάστευσης στην Ελλάδα*, Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Θεσσαλονίκη.

Maslow, A. H. (1987). *Motivation and personality,* N.Y.: Harper – Row.

Μπάγκαβος, Χ. Παπαδοπούλου, Δ. (χ.χ.). *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*, ΙΝΕ, Αθήνα

Μπάγκαβος, Χ. Παπαδοπούλου, Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

Μπάρος, Β. Μανάφη, Γ. (2008). "Η Εφαρμογή της Θεωρίας των Δυνατοτήτων στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Μια νέα προοπτική στη βάση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης", στο *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Βηματισμοί για μια Αλλαγή στην Εκπαίδευση* (Γεωργογιάννης, Π. Επιμ.), Πάτρα: TYPOCENTER, σελ. 40-49.

Νικολόπουλος, Τ. Καπογιάννης, Δ. (2013). *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία: Το Μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας,* Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.

Nussbaum, M.C. (2000). *Women and Human Development,* Cambridge.

ΟΗΕ, (1948). *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*.

ΟΗΕ, (1951). *Συνθήκη του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.*

Παλαιολόγου, Α. Μ. (2001). *Προσανατολισμοί κλινικής Ψυχολογίας,* Αθήνα: ελληνικά γράμματα.

Παπαγεωργίου, Π.Π. Χατζηδήμα, Σ.Χ. (2003). *Εισαγωγή στην Οικονομική των Ανθρώπινων Πόρων και της Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Σταμούλης

Παπαντωνίου, Α. Παπαντωνίου – Φραγκούλη, Μ. (2011)." Μετανάστευση και Πολυπολιτισμικότητα", στο *Η Εργασία ως παράγων Ανάπτυξης: Μετανάστευση-*

Οικονομία-Τεχνολογία (Κόντης, Α. Επιμ.), Αθήνα: Παπζήσης, Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 55-96.

Παραδεισάνου, Α. (χ.χ.). *Το φαινόμενο της Μετανάστευσης*, (Διαθέσιμο on line: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=1852 προσπελάστηκε 10/11/2018).

Πατερέκα, Χ. (1986). *Βασικές Έννοιες των Pierre Bourdieu και Jean – Claude Passeron σε θέματα Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.

Παυλόπουλος, Β. Μπεζεβένγκης, Η. (2011). "Ποιοτικά Χαρακτηριστικά της Προσαρμογής Ενήλικων Μεταναστών: Ο Ρόλος του Επιπολιτισμού", στο *Η Εργασία ως Παράγων Ανάπτυξης: Μετανάστευση-Οικονομία-Τεχνολογία,* (Κόντης, Α. Επιμ.) Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 93-121.

Τσούνης, Α. Σαράφης, Π. (2016). Κοινωνικό Κεφάλαιο: Μια Απόπειρα Εννοιολογικής Οριοθέτηση του Όρου, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, ΙΖ, τ.66

ΥΜΕΠΟ, (2019). *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη,* Κείμενο σε δημόσια Διαβούλευση, (Διαθέσιμο on line: http://www.opengov.gr/immigration/?p=795 προσπελάστηκε: 16/01/2019).

ΥΠΕΠΘ, (2017). *Το Έργο της Εκπαίδευσης των Προσφύγων*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ

ΥΠΕΠΘ, (2018). *Πρόγραμμα «Μαθήματα Γλώσσας και Πολιτισμού για Πρόσφυγες και Μετανάστες 15+ (Διαθέσιμο on line:* https://www.minedu.gov.gr/rss/32669-23-01-18-programma-mathimata-glossas-kai-politismoy-gia-prosfyges-kai-metanastes-16 προσπελάστηκε: 18/11/2018)

Υπουργείο Εσωτερικών (2013). *Εθνική Στρατηγική Ένταξης των Πολιτών Τρίτων Χωρών*, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών,

Φίλης, Κ. (2017). *Πρόσφυγες, Ευρώπη, Ανασφάλεια,* Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Χριστοδούλου, Δ. Νίκας, Χ. (2012) *Η Διεθνής Οικονομική στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Επίκεντρο,

Πηγές

Επίσημη ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής επιτροπής: https://ec.europa.eu/migrantskills/#/

Επίσημη ιστοσελίδα του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών https://www.migrant.gr/cgi-bin/pages/index.pl?arlang=Greek&type=index

Επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος: https://curingthelimbo.gr/

Επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος: https://www.humanrights360.org/el/

Επίσημος Ιστότοπος της Ελληνικής Κυβερνήσεως, https://government.gov.gr/ethniki-stratigiki-gia-tin-entaxi/